
LIETUVOS STAČIATIKIŲ BAŽNYČIA 1918–1940 M.: KOVA DĖL CERKVIŲ

Regina Laukaitytė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, Lietuva

Stačiatikybė – ketvirtoji pagal tikinčiųjų skaičių Lietuvos religija, turinti tradicinės konfesijos statusą. XX a. pirmojoje pusėje ji išgyveno vieną dramatiškiausių savo istorijos tarpsnių: praradusi valstybinės religijos privilegijas ir pareigas, virtusi nereikšmingos mažumos tikyba, ji turėjo adaptuotis nepriklausomos Respublikos gyvenime. Na, o lietuvių tautai, valstybei, Katalikų Bažnyčiai sugyvenimas su stačiatikiiais tapo sunkiu tolerancijos išbandymu. Nė su viena Bažnyčia neturėta tiek skaudžių sąskaitų, kiek su Stačiatikių.

Lietuvių istoriografijoje Stačiatikių Bažnyčios praeitis netyrinėta. Antai dviejuose knygose, skirtose krikščionybei Lietuvoje¹, ji ignoruota. Tai tikriausiai nulėmė lietuvių istoriografijos etnocentrizmas – negausių kitataučių ir kitatikių problemas kolektyviniuose leidiniuose ar monografijose dažniausiai tyrinėja jie patys. Tačiau nedidelė stačiatikių bendruomenė, atrodo, dar stokoja pajėgų savo praeities tyrimams (skirtingai nuo sentikių, kurių istorija bei papročiai jau tapo akademinųjų studijų objektu).

Nesant tyrimų, informacija apie Stačiatikių Bažnyčią tarpukariu imama iš vieno šaltinio: rytų apeigų vyskupo Petro Būčio MIC straipsnio „Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje“². Jame autorius paskelbė statistinius duomenis, nurodė kai kurių cerkvių istorijos, šventikų biografijų fragmentus ir kitą informaciją, kuria vyskupo autoriteto dėka iki šiol remiasi istorikai, jos santrauką randame enciklopedijose bei kituose informaciniuose leidiniuose³.

Susiklostė labai apmaudi situacija, nes vyskupo Būčys nebuvo nuodugniau susipažinęs su Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios institucijomis, parapijų gyvenimu. Kiti autoriai patikliai kartoja vyskupo Būčio klaidas, ignoruodami sąžiningą jo pripažinimą, kad paskelbtos medžiagos mokslinė vertė nėra didelė⁴. Jis abejojo katalikų kunigų surinktų duomenų apie jų parapijose gyvenančius stačiatikius patikimumu* („Čia yra paprastas statistikos rašymas iš atminties“, – apibendrino jam pateiktų „demografinių stebuklų“ priežastį, mat duomenys apie katalikus buvo daug mažesni už realius: „jei tie skaičiai būtų teisingi, tai jie reikštų katastrofą“, masinį atsimetimą nuo katalikybės arba marą⁵, – rašė P. Būčys), tad manė tik parodą, kur gyvuoja didesni ar mažesni stačiatikių židiniai⁶.

Be tolimų nuo realybės duomenų (ne tik statistikos, bet ir informacijos apie dvasinius kursus, cerkves ir t. t.), vyskupas Būčys paskelbė tendencingų, tokių pat atsitiktiniais šaltiniais pagrįstų apibendrinančių teiginių. Pati svarbiausia išvada, – kad Lietuvos vyriausybė visuomet buvo palanki šalies stačiatikiams⁷. Ji gražiai reprezentuoja lietuvius, taigi be šešėlio abejonės kartojama istorinėje literatūroje (pvz., ją pakartojęs Bronius Kviklys dar priduria, kad „nebuvo ir tautinio bei religinio antagonizmo“⁸) ir leidžia plėtoti samprotavimus apie lietuvių religinę toleranciją, krikščioniškosios moralės įsitvirtinimą tautos mentalitete. Bet ar iš tiesų sugebėta atleisti neseniems savo priešams, kilniadvasiškai nurašyti sąskaitas, kuriose per carų viešpatavimo krašte dešimtmečius kaupėsi Stačiatikių Bažnyčios nuopelnai, nutautinant lietuvius, diskriminuojant jų Bažnyčią ir brukant valstybinę tikyba? Tuo labiau kad, vyskupo Būčio tvirtinimu, stačiatikių dvasiškią Lietuvoje tebegyveno „tomis pačiomis mintimis ir tais pačiais jausmais, tais pačiais tikslais, kokiais gyveno ir kuriuos vykdė prieš 1914 metus“⁹.

Šio darbo tikslas – išplėtoti Stačiatikių Bažnyčios istorijos temą, kiek leidžia Lietuvos archyvų fonduose išlikę 1918–1940 m. dokumentai, pažvelgti, kaip pasikeitė šios Bažnyčios gyvenimas per nepriklausomybės metus, kas ir kaip jį keitė. Nekvestionuotina, kad stačiatikiai atsидūrė išskirtinėje padėtyje dėl caro laikų paveldo (katalikams jį dramatiškai ir mėginant kompensuoti senas skriaudas, o Stačiatikių Bažnyčios vadovybei atkakliai traktuojant save senosios bažnytinės struktūros teisių į turtą perėmėja).

Tačiau pirmiausia susipažinkime su Stačiatikių Bažnyčios struktūra, vadovais, mus dominančio laikotarpio istorija. Kadangi tai nauji mūsų istoriografijoje dalykai, nevensime pateikti kuo daugiau faktų, enciklopedinių duomenų, palyginti situaciją su gretimomis valstybėmis.

LIETUVOS STAČIATIKIŲ VYSKUPIJA, JOS VALDYMAS

XX a. pirmojoje pusėje stačiatikiai sudarė labai nedidelę Lietuvos gyventojų dalį – vos 1,13 proc.* Skirtingai nuo Latvijos, Estijos, lietuvių tautybės stačiatikių buvo nedaug**. XIX a. prievarta prie Stačiatikių Bažnyčios priskirti katalikai pasinaudojo 1905 m. tikybinės tolerancijos aktu ir grįžo į savo Bažnyčią (tiksliau – legalizavosi, nes dauguma jų ir anksčiau slapta priiminėjo sakramentus iš katalikų dvasininkų).

Kaip buvo valdoma Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia? 1839 m. panaikinus uniją, administracinis Vilniaus ir Kauno gubernijų stačiatikių centras buvo įkurdintas Vilniuje, kur rezidavo Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupai (stačiatikių katedrai rekonstruota dabartinė Šv. Kazimiero bažnyčia). Čia veikė ir Lietuvos dvasinė konsistorija. Kauno gubernijoje gyvavusios parapijos sudarė atskirą vikariatą, valdomą Kauno vyskupų vikarų. Tuo tarpu Suvalkų gubernijos stačiatikiai priklausė Varšuvos arkivyskupo jurisdikcijai.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, stačiatikių parapijų ir pačios vyskupijos gyvenimas negreitai įėjo į savo vėžes. Vyskupas Eleuterijus*** 1918 m. rudėnį grįžo į Vilnių, tačiau čia nuolat keitėsi valdžia, Lietuvos vyriausybė galiausiai persikėlė į Kauną. Nors nei Lenkijos, nei Lietuvos valdžia nedavė jam leidimo

atvykti į Kauną, jis iš karto energingai ėmėsi vadovauti ir šiai savo vyskupijos daliai per privačius asmenis siuntinėdamas Lietuvos vyriausybei raštus, kuriuose įrodinėjo savo kanonines teises valdyti Stačiatikių Bažnyčią buvusių Vilniaus ir Kauno gubernijų ribose¹⁰.

Lietuvos vyriausybė nenorėjo pripažinti okupuotame Vilniuje veikusios institucijos aukščiausia šalies Stačiatikių Bažnyčios valdžia¹¹ ir palaikė ryšius tik su Kauno dekanu. Tada vyskupas Eleuterijus įgaliavo pastarąjį atstovauti stačiatikių reikalams Lietuvoje (iš karto Prisikėlimo cerkvės kleboną Nikolajų Savickį, nuo 1920 m. – protojerėjų Eustafijų Kaliskį). 1921 m. rudenį stačiatikių dvasininkijos ir pasauliečių atstovų suvažiavime buvo įkurta Kauno stačiatikių dvasinė valdyba¹², o 1923 m. sausį arkivyskupiui atvykus į Kauną, ją pakeitė taip pat vyskupijos atstovų susirinkime išrinkta Lietuvos stačiatikių eparchijos taryba (mes ją vadiname Vyskupijos taryba, toliau – LSVT)¹³. Kas metai perrenkamus LSVT narius – tris dvasininkus ir du pasauliečius – kaskart patvirtindavo VRM Tikybų departamentas.

Arkivyskupas, vėliau metropolitas Eleuterijus kartu su šia Taryba valdė Lietuvos Stačiatikių Bažnyčią 1923–1940 m. Vytauto prospekte iškilus erdviems rusų gimnazijos rūmams, juose 1925 m. rudenį įsikūrė ir LSVT kanceliarija, vykdavo tarybos posėdžiai bei vyskupijos atstovų suvažiavimai. Ten įsikūrė ir 1923–1940 m. LSVT leisto žurnaliuko „Голос Литовской Православной Епархии“ (toliau – „Голос“) redakcija*.

Tais pačiais 1923 m. vyriausybė patvirtino „Lietuvos stačiatikių bažnyčios santykiams su Lietuvos vyriausybe normuoti laikinas taisykles“¹⁴, kuriomis nustatė LSVT išrinkimo tvarką ir kompetenciją (Bažnyčios vidaus tvarkos ir parapijų klebonų darbo, metrikų knygų vedimo priežiūra). Šios laikinosios taisyklės galiojo iki pat 1940 m., nors besikeičiantys ministrai vis žadėjo galutinai sutvarkyti Stačiatikių Bažnyčios juridinį statusą, domėjosi Latvijos, Estijos, Suomijos, Lenkijos, Čekoslovakijos įstatymais.

Minėtame vyskupijos atstovų susirinkime 1923 m. sausio mėn. buvo pertvarkytas administracinis Lietuvos stačiatikių parapijų valdymas, jos padalytos į 3 dekanatus (Kauno, Panevėžio ir Šiaulių-Telšių), paskirti dekanai¹⁶. 1939 m. pabaigoje atsirado ir 4-asis – Vilniaus dekanatas.

1931 m. Maskvos Patriarchija paskyrė metropolitą Eleuterijų Vakarų Europos Rusų Stačiatikių Bažnyčios egzarchu (t. y. šiai Patriarchijai pavaldžių parapijų egzarchu, metropolitui Sergijui nušalinus dalyvavimu pamaldose už kenčiančius Rusijos krikščionis „susikompromitavusį“ metropolitą Eulogijų). Tai atvėrė platesnius kelius ryšiams su Vakarų Stačiatikių Bažnyčiomis, Kauną pasiekdavo jų periodiniai leidiniai, užsimezgė kontaktai su Paryžiaus Stačiatikių teologijos institutu.

VALSTYBĖS POLITIKA

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą nepriklausomos Lietuvos Respublikos ribose gyvavo 48 stačiatikių parapijos, trys vienuolynai, be to, veikė 18 kariuomenės cerkvių ir 41 filija (mokyklų, ligoninių, kalėjimų, kapinių koplyčios), iš viso 110 cerkvių¹⁷. Vienos cerkvės etatus paprastai sudarydavo klebonas, psalmių giedotojas ir dia-

konas. Visiems jiems Rusijos valdžia mokėjo algas*. Be to, klebonai gaudavo pajamų iš parapijos ir nekilnojamojo turto: stačiatikių cerkvėms priklausė nuo kelių iki keliasdešimt hektarų žemės, miškų, daug ežerų, malūnų ir pan., dažniausiai konfiskuotų uždarius katalikų vienuolynus bei bažnyčias, dovanotų ištikimybę valdžiai demonstravusių žemvaldžių. Bažnytinį kompleksą, be pačios cerkvės, paprastai sudarydavo mokyklos, klebonijos bei minėtų bažnyčios tarnų, taip pat cerkvės sargo gyvenamieji bei ūkiniai pastatai.

Šis turtas 1915 m. liko be šeimininkų, nes dauguma rusų tautybės gyventojų su pabėgėlių srautu pasitraukė į Rusijos gilumą. Kartu išvyko ir jų dvasininkai**, evakavosi vienuolynai. Į Rusiją pasitraukę šventikai dažniausiai buvo skiriami kariuomenės, karo lauko ligoninių kapelionais, o 1918 m. išformuojant karinius dalinius gavo savo dvasinės vyresnybės įsakymą grįžti į buvusias parapijas.

Po karo rusų tautybės gyventojų Lietuvoje sumažėjo perpus: nors čia apsigyveno nemažai baltųjų emigrantų, nebegrižo valdininkai, mokytojai, kariuomenė. Iš Rusijos grįžtantys stačiatikiai cerkves, klebonijas ir kitą parapijų turtą dažniausiai rasdavo jau katalikų rankose. Vietos valsčių komitetų arba klebonų žinion cerkvių raktus atidavinėjo besievakuojanti vokiečių valdžia, karo metais naudojusi pastatus savo reikmėms (dažniausiai kaip pašarų ir amunicijos sandėlius).

Stačiatikių parapijos susiorganizavo ne iš karto. 1919 m. Lietuvos vyriausybei paraginus jas įregistruoti (iki rugsėjo 15 d., antraip šventikams būsią uždrausta laikyti pamaldas), vyskupo įgaliotinis įteikė VRM Tikybų departamentui 10 parapijų sąrašą¹⁹. Vyriausybė 1920 m. pavasarį jį patvirtino ir paskyrė šventikams algas iš valstybės išdo²⁰. Per keletą metų stačiatikių parapijų padvigubėjo, 4-ojo dešimtmečio viduryje realiai veikė 31, tačiau jų egzistavimą valstybė ignoravo, atsisakydama įregistruoti ir paskirti visiems šventikams algas²¹.

Pagrindinė kliūtis legalizuoti stačiatikių parapijas buvo jų negausumas. Dar 1919 m. dekanas Savickis siūlė nustatyti Vilniaus ir Kauno miestų cerkvėms 200 parapijiečių minimumą, o kitose vietovėse – tik 50-ies²². Tačiau VRM visų Lietuvos nekatalikų bažnyčių dvasininkams nustatė net 2304 parapijiečių normą: tiek asmenų teko vienam katalikų kunigui. Tad gavus Statistikos biuro duomenis apie Lietuvos gyventojų pasiskirstymą tikybomis, kitatikiai buvo dalijami iš šio skaičiaus ir taip nuspręsta, kiek dvasininkų pakaks jų dvasiniam aptarnavimui²³. LSVT prašymai minimus skaičius peržiūrėti ir mokėti algas visiems klebonams, tikybų reikalų referento kunigo Kazimiero Prapuolenio manymu, prieštaravo Konstitucijos 10 straipsniui: Lietuvos piliečiams „negali būti taikoma ypatingų privilegijų dėl jų kilmės, tikėjimo ir tautybės“²⁴.

Stačiatikių Bažnyčios etatus Seimas pagaliau patvirtino 1925 m. Išdo alga buvo paskirta arkivyskupui (1200 Lt; ji prilygo katalikų vyskupų atlyginimui) bei jo sekretoriui, LSVT (pirmininkui, trims nariams, sekretoriui bei raštvedžiui) ir parapijų klebonams²⁵. Kaip minėta, Lietuvos vyriausybė neatsižvelgė į daugkartinius prašymus mokėti algas visų parapijų klebonams (nors jiems leista tvarkyti metrikų knygas ir už tai atlyginimas mokėtas), tad Stačiatikių Bažnyčios vadovybė pastariesiems išdalydavo 10–11 šventikų oficialiai gaunamus pinigus²⁶.

Šie maždaug 46 tūkst. Lt, Švietimo ministerijos kasmet išmokami stačiatikių dvasininkų algoms, pustrėčio karto pranoko analogiškas biudžeto išlaidas Katali-

kų Bažnyčiai. Gerokai didesnes sumas nei statistiniam katalikui turėjo valstybė skirti stačiatikiams cerkvių statybai bei remontui*. Iš pirmo žvilgsnio tai iš tiesų sudaro valstybės palankumo Stačiatikių Bažnyčiai išpūdį, kurį dar labiau sustiprino vyskupas Būčys, pridurdamas, kad Lietuvos išdas naudojosi caro Nikolajaus I konfiskuota Katalikų Bažnyčios žeme, miškais bei ežerais, „o iš Stačiatikių Bažnyčios Lietuva nėra gavusi jokių kilnojamųjų nei nekilnojamųjų turtų“²⁸.

Iš tiesų sąlyginai didesnės išmokos stačiatikiams buvo valstybės politikos, nuskurdinusios jų Bažnyčią, pasekmė. Lietuvos valstybė perėmė bemaž visą stačiatikių parapijų nekilnojamąjį turtą, šventikai neturėjo ūkio pajamų ir gyveno tik iš bažnytinių patarnavimų bei išdo algos (apie atskirų cerkvių ir jų turto likimą tarpukariu žr. lentelėje).

Respublikos Konstitucija leido Stačiatikių Bažnyčiai, kaip ir kitoms tikibinėms organizacijoms, tvarkytis pagal savo kanonus. Valstybė nesikišo į jos vidaus reikalus, toleravo pavaldumą Maskvos Patriarchijai. Tačiau ekonominę, socialinę padėtį reguliuojantys Lietuvos įstatymai šiai Bažnyčiai nebuvo palankūs.

Pirmoji iniciatyvos juridškai sutvarkyti cerkvių likimą ėmėsi Žemaičių vyskupijos kurija. Vyskupas Pranciškus Karevičius dar 1918 m. rudenį oficialiai paprašė vyriausybės įgaliojimų perimti iš okupacinės valdžios ir laikinai valdyti ištuštėjusias cerkves, vienuolynus ir kitą turtą, „sunaudojant kulto ar kitiems atitinkamiems kultūriniais tikslams“²⁹. Įgaliojimų perimti stačiatikių nuosavybę, net cerkvėmis paverstas bažnyčias Augustino Voldemaro vadovaujama vyriausybė vyskupui nesuteikė, vengdama kaltinimų vienos tikybos protegavimu. Be to, svarstant šį klausimą Ministrų Tarybos posėdyje, išryškėjo ir kitų žinybų suinteresuotumas cerkvių pastatais bei žeme, tad nutarta laikinai, kol bus priimti įstatymai, palikti jas Švietimo bei Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijų žinioje³⁰.

Atsižvelgdama į vyriausybės poziciją, kurija per keletą mėnesių parengė ir įteikė VRM „Projektą įstatymo apie gražinimą rusų valdžios konfiskuotųjų bažnytinių turtų“³¹. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovai ragino vyriausybę cerkvių priklausomybės klausimą spręsti labai radikaliai. „Rusų cerkvės ir popai galėtų turėti Lietuvoje pretenzijas tik prie to, kas yra padaryta **pačių pravoslavų** [pabr. autoriaus. – R. L.] pinigais, ar tai pavienių asmenų padovanotais cerkvėmis, ar tai surinktais pinigais iš jų tikybos išpažintojų. Nuo visų gi kitų turtų, ne tik atimtų kada nors iš katalikų bažnyčios (lotyniškų ir graikų apeigų), bet ir nuo tų, kuriuos jiems yra kada nors „valdžia“ davusi, rankas šalin!“³², – rašė vyskupas Juozapas Skvireckas, pristatydamas įstatymo projektą.

Įstatymu šis projektas netapo, nes jį įgyvendindama Lietuvos valdžia būtų turėjusi konfiskuoti visas cerkves „su jų rūmais ir įstaigomis“. Mat stačiatikių tikinčiųjų Kauno gubernijoje buvo palyginti nedaug, ir visos cerkvės čia statytos už valstybės (įvairių ministerijų, geležinkelių, muitinės žinybų) arba Šv. Sinodo skirtus pinigus, taip pat surengus rinkliavas Rusijos imperijos miestuose. Tiesa, stambesnes sumas aukodavo gubernatoriai, pasiturintys vietos stačiatikiai, aukšti valdininkai, religinės brolijos.

Stačiatikių cerkvių, vienuolynų bei jų turto naudojimą reglamentuojančių įstatymų Lietuvos Respublikoje taip ir nebuvo priimta, išskyrus cerkvėmis paverstų katalikų bažnyčių gražinimą savininkui. 1919 m. valstybė perėmė savo žinion vi-

sas Rusijos valdžios sekvestruotas, konfiskuotas arba atimtas bažnyčias ir vienuolynus, jų judamąjį ir nejudamąjį turtą³⁷. Perimtu turtu disponavo Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerija, tolesnį jo likimą sprendė kartu su VRM Tikybų departamentu. 1922 m. Žemės reformos įstatymu minėtos bažnyčios, vienuolynai ir jų pastatai, taip pat privatiems savininkams nustatyta žemės norma buvo gražinti toms tikibinėms organizacijoms, iš kurių buvo atimti³⁴.

Stačiatikių bendruomenės palietė ir kiti Žemės reformos įstatymai: žemės nuosavybės 1919 m. Lietuvoje neteko kolonistai bei jų įpėdiniai, ją gavę iš Rusų bajorų, Valstiečių žemės bankų, taip pat žemės, kurią valdžia konfiskavo iš 1863 m. sukilimo dalyvių³⁵. Tiesa, šis įstatymas numatė duoti sklypus kuriamų parapijų bažnyčioms, visai neturinčioms žemės nuosavybės ar turinčioms mažiau kaip 8 ha, tačiau jie galėjo būti skiriami tik toms bažnyčioms, kurios turėjo ne mažiau kaip 2000 narių³⁶. Tad nenaujos ir palyginti negausios stačiatikių bendruomenės, netekusios Rusijos valdžios jų cerkvėms duotos žemės, neturėjo juridinio pagrindo jos vėl gauti.

Valstybės politiką nemažai veikė gyventojų daugumos opinija, kurią savo ruožtu formavo Lietuvos Katalikų Bažnyčia. 2–3-iojo dešimtmečių sandūroje, kol krašte nebuvo stačiatikių vyskupo, trūko šventikų ir dėl to beatsikuriančiose parapijose retai vyko pamaldos, cerkvių likimą dažnai nulemdavo vietos katalikai. Nelaukdami vyriausybės sprendimų, žmonės kai kur spontaniškai perėmė ne tik buvusias savo bažnyčias, bet ir stačiatikių cerkves, ėmė ardyti jų interjerą, griauti bizantiškus kupolus. Vyskupas Karevičius jau 1918 m. gruodžio mėn. paskyrė kunigus į katalikų susigrąžintas Kauno, Panevėžio, Ukmergės ir kitas bažnyčias³⁷.

Vėliau pagal įstatymus Rusijos valdžios konfiskuotą bažnytinį turtą ėmus administruoti Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai (per savo įgaliotinius apskrityse; stengtasi jį inventorizuoti, planuota kurti ūkio mokyklas ir pan., iš naudojamų pareikalauta mokesčių), savavališkai jį užvaldžiusios parapijos darė nemažą spaudimą valstybinėms institucijoms, piktinamosi įgaliotinių kėsinimusi į jų nuosavybę ir net grasindamos „valdžiai negeistiniais nemalonumais“³⁸.

Apskritai vietos katalikai bei valsčių valdžia bemaž visur cerkves bei jų turtą laikė „valdiška nuosavybe“ ir ketino panaudoti saviems reikalams. Ilgai tautinio atgimimo diegtas priešiškus „maskoliams“, „atėjūnams“, „poselencams“ buvo giliai įleidęs šaknis. Tad atgyjančios stačiatikių parapijos, dažniausiai labai negausios, daug kur sutiko neslepiamą lietuvių pasipriešinimą. Antai Kruonio gyventojai, užėmę cerkvę, neleido stačiatikiams susinešti liturginių daiktų į parapijos pastatą ir ten iširengti maldos namus³⁹; Anykščių valsčiaus taryba, nutarusi panaudoti cerkvės pastatą mokyklos reikmėms, apskundė jį „neteisėtai“ susiremontavusius ir pradėjusius laikyti pamaldas stačiatikius VRM Tikybų departamentui⁴⁰. „...abejojimo nėra, kad mūsų valdžia imtų Kybartuose ypatingon globon atėjūnus rusus ir gražintų privilegijuotas vietas“⁴¹,– rašė Tikybų departamentui Kybartų katalikų parapijos organizatoriai, pretendavę į stačiatikių cerkvę, jos pastatus ir žemę. „Ir jei Valdžia Tauragės pravoslavams duotų taip gausią auką [t. y. gražintų cerkvę. – R. L.], tai mes visi liktume labai įžeisti, nes matytume, kad mūsų, Lietuvos, Valdžia tęsia rusų sistemą, proteguodama pravoslavus. <...> tas turtas turėtų būti veikiau atiduotas katalikams, negu pravoslavams, kaip atlygi-

nimas už visas nuoskaudas ne tik karo metu, bet ir pirm karo⁴², – rašė Tauragės klebonas Vytautas Dichavičius.

Panašia logika vadovavosi absoliuti dauguma katalikų, tokią teisingumo sampratą formavo spauda. „Bet ką privalėjo daryti lietuviai su maskolių pastatytomis cerkvėmis? Jie padarė, ką privalėjo, šitaip visai teisingai kalbėdami: maskoliai atėjo į Lietuvą nekviesti, statėsi cerkves be lietuvių leidimo, skriaudė lietuvius, norėdami juos ištautinti ir paversti rusais, vartojo prievartą imdami cerkvėms gražiausius miestuose plečius, rinkdami rinkliavas statybai. Dabar išėjo sau į „rodiną“, o ką paliko, – tos cerkvės su plečiais, – paliko tikrajam savininkui – lietuviams. <...> Dalykas visur pavyko, kur veikėjai galvomis nekraipė, bet veikė. Kur nesuskubo, cerkvė vėl pasidarė **skaudama vieta visuomenei** [pabr. mano. – R. L.], nes kur buvęs nebuvo popas atsirado ir sakėsi esąs šeimininkas lyg žvirblis kregždės lizde⁴³, – rašyta Telšių vyskupijos kurijos savaitraštyje „Žemaičių prietelius“.

Lietuvos valdžia turėjo išlaikyti pusiausvyrą tarp jos pačios stabilumui reikšmingos daugumos gyventojų nuomonės ir Konstitucijos bei įstatymų ginamų stačiatikių teisių. Valstybė nebuvo suinteresuota tretiruoti stačiatikius, kiršinti ir vyti į opoziciją iš tikrųjų jai lojalius piliečius. Ji negalėjo ignoruoti ir jų religinių poreikių, juo labiau kad religija traktuota kaip svarbiausias dorovės skiepijimo veiksnys.

Tačiau valios ieškoti kompromisų, ignoruoti socialinius stereotipus dažnai pristigdavo. Rusijos valdžia statė cerkves centrinėse aikštėse, mūriniai, dažniausiai raudonų plytų cerkvių pastatai ryškiai išsiskyrė Lietuvos miestelių panoramoje. Jie simbolizavo stačiatikybės dominavimą katalikiškame krašte. Tad savaime suprantama, kad nepriklausomybę iškovojoji tauta tokius carinės okupacijos paminklus stengėsi sunaikinti, – anot vieno laikraščio korespondento, „atstatyti įžeistą garbę⁴⁴. Daugelio cerkvių išvaizda neatpažįstamai pasikeitė rekonstravus jas į parapijų arba filijų, mokyklų, kariuomenės įgulų bažnyčias (bažnyčiomis paversta apie 17 niekuomet anksčiau katalikams nepriklaususių cerkvių, iš jų trys laikinai). Maždaug 13 cerkvių 3–4-ajame dešimtmetyje buvo nugriauta (neskaitant aptarnavusių tik kariuomenės dalinius), kai kurių jų pastatus pardavus iš varžytynių nukėlimui. Visas šias permainas lydėjo pikti, užgaulūs išpuoliai prieš stačiatikius spaudoje, mitinguose.

STAČIATIKIŲ KOVA DĖL CERKVIŲ

Taigi pirmaisiais nepriklausomybės metais Lietuvos Respublika pripažino Katalikų Bažnyčios teises į Rusijos valdžios konfiskuotas buvusias bažnyčias bei kitą nekilnojamąjį turtą. Jos nuosavybe laikytos ir unitų bažnyčios, kurias panaikinus uniją administravo stačiatikiai. Katalikų parapijoms, Švietimo ministerijos, vietos savivaldybių žinion VRM perdavė Kauno cerkves* (Šv. Petro ir Povilo bei Šv. Nikolajaus katedras, *Keturių šventųjų*, *Šv. Nikolajaus*, *Šv. Aleksandro Neviškio*, *Pažaislio*, Panemunės, Fredos, Šančių), taip pat tris Alytaus cerkves, *Antalieptės*, *Aukštavario*, Bijutiškio, Birštono, Dotnuvos, Gelvonų, Jonavos, Kaišiadorių, Kybartų (1928 m. pastačius katalikų bažnyčią, ji gražinta stačiatikiams), *Kolainių*, Kretin-

gos, *Kruonio*, Kudirkos Naumiesčio, Marijampolės, Mažeikių, *Padubysio*, Palangos, *Panevėžio*, Rokiškio, Strašūnų, Surdegio, Suvalkų Kalvarijos, Šeduvos, dvi Šiaulių, Širvintų, Tauragės, Telšių, *Ukmergės*, Vilkaviškio, *Vilūnų*, Zarasų cerkves. Kursyvu čia išskirtos anksčiau katalikams arba unitams priklausiusios bažnyčios, tad akivaizdu, kad daugumą prarastų cerkvių stačiatikiai pastatė patys.

Stačiatikių Bažnyčia atsidūrė nepavydėtinoje situacijoje: net išsaugojusios cerkves parapijos neteko žemės, klebonijų bei kito turto, iš kurio pajamų būtų galėję pragyventi šventikai su savo šeimomis. Negausūs parapijiečiai, po karo nuskurdę, neįstengė nuomoti patalpų maldos namams ir išlaikyti šventikų. Tuo tarpu atgauti nuosavybę Bažnyčia stokojo juridinio pagrindo: nedaug cerkvių buvo pastatyta teisėtai įgytame sklype, nepadarius jokios skriaudos vietos katalikams. Dauguma parapijų apskritai neturėjo nuosavybės dokumentų, nes Dvasinės konsistorijos archyvas 1915 m. buvo išgabentas į Rusiją, ir visos pastangos jį atgauti baigėsi nesėkmingai (grąžintas tik Jonavos cerkvės archyvas).

Apie cerkvių likimą rašantys autoriai paprastai tvirtina, kad valdžios institucijos ir Katalikų Bažnyčia jas perėmė todėl, kad po Pirmojo pasaulinio karo daugelyje vietovių stačiatikių nebebuvo⁴⁹. Dėl tikinčiųjų sumažėjimo prasidėjus karui išnyko vadinamosios namų (veikusios prieš valstybinių įstaigų – mokyklų, ligoninių, kalėjimų), taip pat kareivinių bei kariuomenės stovyklų cerkvės. Tačiau parapijų ar filijų šventovės vis dėlto vienijo stačiatikių bendruomenes, kurios net ir būdamos labai negausios stengėsi apginti savo maldos namus. Cerkvė rusų diasporoje ne vien atliko religines funkcijas, bet ir skatino kultūrinį gyvenimą, puoselėjo tautinę savimonę. Ją praradusios bendruomenės telkėsi kapinių koplyčiose arba pasistatė naujus maldos namus nuošalesnėse gatvėse, stačiatikių kapinėse. 3–4-ajame dešimtmetyje buvo pastatyta 10 naujų cerkvių. Jų architektūra nė iš tolo neprilygo caro laikų statiniams: dažniausiai buvo medinės, įrengtos gyvenamuosiuose namuose.

Nežinia kaip būtų susiklostęs stačiatikių likimas, jei Rusija, vėliau SSSR, nebūtų buvusi ateistinė valstybė. Netekusi valstybinės valdžios užnugario, Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios vadovybė galėjo apeliuoti tik į teismą, tačiau pirmenybę, atrodo, teikė tiesioginiams prašymams įvairioms valstybės institucijoms. Parapijiečiai, metropolitas Eleuterijus bei LSVT, Seimo narys sentikis Jevtichijus Jerinas parašė daug prašymų, memorandumų vidaus reikalų bei švietimo ministrams, Prezidentui, ministrui pirmininkui ir Seimui, reaguodami į kiekvienos cerkvės praradimą. Dėl kai kurių cerkvių (Kaunatavos, Kauno katedros) stačiatikiams tarpininkavo Baltarusių reikalų ministerija. Ši taktika nebuvo veiksminga, tačiau suteikdavo nemažai vilčių. Mat prasidėjęs biurokratinis susirašinėjimas, padėties tyrimas kartais keletui metų atitolindavo galutinį sprendimą.

Ypač daug vilčių stačiatikiai dėjo į tautininkų vyriausybę. Iš tiesų tautininkai parodė daugiau religinės tolerancijos nei šešetą metų valdę krikščionys demokratų. 1927 m. pavasarį ir vasarą važinėdamas po Lietuvą, Prezidentas A. Smetona aplankė daugiau kaip pusę miestų bei miestelių cerkvių, maldos namų tuo nepaprastai nustebindamas ir nudžiugindamas iš politinio gyvenimo fono seniai eliminuotą Bažnyčios vadovybę. Jis visur buvo sutiktas su didžiulėmis iškilėmis, pagarba ir, matyt, viltimis: pirmasis valstybės asmuo išklaušė gana aštrius šventikų bei parapijiečių skundus⁴⁶.

Kai kurios viltys netrukus pasiteisino: vyriausybei skyrus lėšų, ėmė veikti dvasininkų rengimo kursai, prasidėjo Kauno katedros ir kai kurių cerkvių statybos (visos naujos cerkvės Lietuvoje pastatytos 1927–1940 m.), metropolitas Eleuterijus ir kariuomenės kapelionas protojerėjus Joanas Korčinskis buvo apdovanoti ordiniais, bažnytinėse stačiatikių iškilmėse kartais dalyvaudavo aukšti pareigūnai.

Bažnyčios vadovai mėgino sustiprinti savo bendruomenės saugumą, užbėgti už akių nepalankiems sprendimams, deklaruodami visišką lojalumą Lietuvos valstybei. Vasario 16-ąją visose cerkvėse vykdavo iškilmingos pamaldos, šia ir Naujųjų metų progomis Prezidentas bei kiti aukšti valdininkai gaudavo metropolito, LSVT pirmininko pasirašytas sveikinimo telegramas. Metropolito Eleuterijaus nurodymu iškilmingos pamaldos visose cerkvėse buvo laikomos ir 1934 m. rugsėjį švenčiant prezidento 60-metį. Visas nedidukas „Голос“ numeris ta proga buvo skirtas jo panegirikai (iškalbingi jau vien straipsnių pavadinimai, pvz., „Antano Smetonos vardas turi būti aukso raidėmis įrašytas į Lietuvų Tautos istoriją“⁴⁷).

Nepaisant demonstruojamo lojalumo ir kiek šiltesnių santykių su tautininkų valdžia, Stačiatikių Bažnyčios vadovai taip ir netapo lygiaverčiais ministerijų, savivaldybių pareigūnų partneriais. Jie nebūdavo kviečiami kartu aptarti ginčytinus klausimus. Apie vietos valdžios, Tikybų departamento sprendimus uždaryti cerkves LSVT paprastai sužinodavo arba iš gandų, arba šventikams gavus nurodymus iškraustyti patalpas.

Stačiatikiai Lietuvos vyriausybės politiką laikė diskriminacine, nes neįtė atsakomybės už Rusijos valdžios veiksmus⁴⁸. Antra vertus, jie pretendavo į turtą, įgytą dėl diskriminacinės caro politikos. Ši Bažnyčia ne pati atsisakė pretenzijų į konfiskuotas katalikų bažnyčias: 1918–1919 m. vyskupas Eleuterijus ir Dvasinė konsistorija įgaliojo Kauno dekaną N. Savickį prašyti vokiečių, vėliau Lietuvos valdžios „kuo greičiausiai“ perduoti jo žinion Kauno ir priemiesčių cerkves (tarp jų Jėzuitų, Pranciškonų, Dominikonų ir Pažaislio bažnyčias, kur XIX a. buvo įrengtos cerkvės) su jų kilnojamuoju bei nekilnojamuoju turtu, kad grįžę stačiatikiai galėtų laikyti savo pamaldas⁴⁹. Sunku patikėti, bet Stačiatikių Bažnyčios vadovybė kai kurių bažnyčių nenorėjo išsižadėti ir vėliau: Kauno Šv. Aleksandro Neviškio katedra – Jėzuitų ir Aukštadvario Dominikonų bažnyčios, Antalieptės ir Pažaislio vienuolynai bei prie jų buvę pastatai 1927 m. įtraukti į metropolito Eleuterijaus vidaus reikalų ministrui adresuotą kompensuotino turto sąrašą⁵⁰.

Stačiatikių Bažnyčia savo nuosavybe laikė visas XIX–XX a. pradžioje pastatytas šventoves (ji atkakliai neigė įsigalėjusią nuostatą, kad cerkvės Lietuvoje buvo statomos vien „valdiškais“ pinigais, ir pabrėždavo vietos stačiatikių indėlį), taip pat Surdegio* ir Kruonio cerkves, ginčydama jų priklausomybę unitams.

Kontroversiškiausias yra stačiatikių siekimas susigrąžinti Kauno katedrą (dab. Įgulos bažnyčia), savo architektūra išsiskiriančią laikinosios sostinės centre. 1919 m. pradžioje šventikas Savickis jau buvo išreikalavęs iš vokiečių komendantūros jos raktus, tačiau apie tai sužinojus VRM Tikybų departamente jam buvo uždrausta laikyti pamaldas⁵¹. Besikuriančios Lietuvos valdžia į šią katedrą žiūrėjo kaip į „neužginčijamą valstybės turtą“ ir perdavė Krašto apsaugos ministerijos (toliau – KAM) žiniai. Stačiatikių Bažnyčios vadovybės reakcija buvo vienareikšmė: „Lietuvos Vyskupijos Taryba karštai protestuoja prieš tokį Tarybos veiksma, įžeidžian-

tį stačiatikių gyventojų religinius jausmus, taip pat pažeidžiantį stačiatikių bažnyčios nuosavybės teises⁵². Susigražinti katedrą tomis dienomis bandyta ir per Baltarusių reikalų ministeriją, prašiusią perduoti ją daugiau kaip 1000-čiui miesto baltarusių gyventojų ir karių, o tiesiogiai – jau minėtam, vieninteliu tuomet Kaune buvusiam šventikui Savickiui⁵³.

Motyvuodama tuo, kad stačiatikių Kaune tebuvo kelios dešimtys (apie tai, skųsdamasis neturtu ir prašydamas mokėti jam algą, vidaus reikalų ministrui nepadairiai rašė pats šventikas Savickis), 1919 m. Lietuvos vyriausybė, kaip minėta, perdavė stačiatikių katedrą KAM žinion. Stokodama lėšų, ši nesiėmė rekonstruoti pastato interjero ir eksterjero (ilgai stovėjo ikonostasai, net kabojų caro laikų memorialinės lentos). Kauno kurija šios cerkvės atsisakė neturėdama galimybių išlaikyti, sudaryti naują parapiją ar gauti dotaciją. Net buvo svarstoma galimybė pastatą nugriauti*.

VRM Tikybų departamentas iš pradžių Kauno stačiatikiams ketino palikti keturias cerkves: kapinių (šalia dabartinės autobusų stoties), Žaliakalnio, Šančių ir Fredos, tačiau galų gale paliktos tik dvi pirmosios. Abi jos buvo per mažos vyskupijos centrai, katedra tapusi kapinių Prisikėlimo cerkvė nesutalpindavo tikinčiųjų didesnių švenčių metu, pamaldas laikant metropolitui. Tai vertė Stačiatikių Bažnyčią nuolat grįžti prie katedros klausimo.

Panašūs į memorandumus prašymai gražinti katedrą 1926 m. rudenį buvo įteikti Respublikos Prezidentui Kazimierui Griniui, ministrui pirmininkui, vidaus reikalų ministrui ir Kauno arkivyskupui Skvireckui. „Tamstai yra žinoma, kad Kauno Petro ir Povilo soboras – stačiatikių bažnyčia. Jo pastatymui be valdžios lėšų buvo aukojami pinigai ir privatių asmenų. Bet pastaroji aplinkybė nėra taip svarbi, visa esmė tame, jog ši bažnyčia – ir stilius, ir pagražinimai, ir apšvietimas, ir laikymas joje pamaldų laikotarpyje daugelio metų – stačiatikių. Jame yra pilna stačiatikių jausmo ir dvasios. Todėl stačiatikių teisės yra neginčijamos ir einant teisybės neatimamos“⁵⁶, – motyvavo savo prašymą stačiatikiai. Tačiau jokia vyriausybė negalėjo rimtai šio klausimo svarstyti. Religiniai argumentai negalėjo nustelbti tautinio pažeminimo įtaigos, kurią kėlė stačiatikių katedros gyvavimo sostinės centre galimybė.

Kompromisą sprendžiant katedros problemą rado tautininkų vyriausybė. Ji skyrė lėšų Prisikėlimo cerkvei padidinti. Bažnyčios vadovybei apsisprendus statyti naują katedrą, miesto valdžia nesiryžo pasiūlyti stačiatikiams prestižiškesnės vietos, tad jos pastatas per keletą metų iškilo tose pačiose kapinėse, šalia minėtos cerkvės.

Stačiatikių mažuma Lietuvoje, atrodo, buvo susitaikiusi su savo padėtimi, juo labiau kad ir gretimose valstybėse vykdyta panaši ar dar nepalankesnė politika (Sovietų Sąjungoje, Lenkijoje, Latvijoje). Skirtingai nei pastarosiose, Bažnyčios vadovai neinicijavo nepaklusnumo ar protesto akcijų, „Голос“ skatino konformistines stačiatikių nuotaikas: „Ir mes tikime, kad Viešpats suteiks paguodą stačiatikiams dėl jų nusizeminimo ir paklusnumo Dievo valiai, dėl jų atlaidumo ir maldų už savo skriaudėjus ir tą blogį, kurį pastarieji padarė, Viešpats pavers jiems gėriu“⁵⁷. Pilietinį nepaklusnumą išdrįso parodyti tik Kaunatavos parapijiečiai. 1921 m. vasarą vietos valdžiai nepavyko įgyvendinti VRM nutarimo: susi-

rinkusi „didelė rusų minia grasindama neleido perduoti cerkvės“⁵⁸ su žeme ir bažnytiniais pastatais katalikų parapijai. Ginčas pasiekė Ministrų Kabineta. Jis po pusmečio nusprendė palikti cerkvę stačiatikiams⁵⁹.

Bylos, savivaldybių ar kurijų iškeltos LSVT, arba pastarosios bandymai bylinėtis Lietuvos Respublikos teismuose dažniausiai baigdavosi stačiatikiams nepalankiais nuosprendžiais ir proceso išlaidų apmokėjimu. Ilgai, bet nesėkmingai bylinėtasi dėl Suvalkijos, Šiaulių cerkvių, daugelio parapijų žemės ar pastatų.

Pasibaigus karui, Suvalkijoje stačiatikiai neteko visų parapijų cerkvių: Kybartų, Kalvarijos, Marijampolės, Naumiesčio ir Vilkaviškio. Tikinčiųjų bendruomenės rinkdavosi į pamaldas privačiuose namuose, kapinių koplyčiose. Bylos dėl šių cerkvių priklausomybės įstrigo teisme LSVT nepajėgiant įrodyti, jog ji yra buvusios Varšuvos dvasinės konsistorijos teisių perėmėja⁶⁰.

Palankaus sprendimo stačiatikiai sulaukė vienintelėje Telšių cerkvės byloje. Bylinėtasi beveik 10 metų. Mat Šiaulių apygardos teismui nutarus pripažinti cerkvę bei jos nekilnojamąjį turtą Telšių vyskupijos kurijos nuosavybe (buvo pastatyta ant katalikų bažnyčios pamatų), po LSVT apeliacijos 1932 m. Vyriausiasis Tribunolas šią nutartį pakeitė ir patenkino kurijos ieškinį tik į žemę, ant kurios stovėjo cerkvė ir kiti pastatai. Tad norėdama ja disponuoti kurija privalėjo atsilyginti už statinius. Abiejų pusių pakviesti inžinieriai pateikė neįtikėtinais skirtingus turto vertinimus: LSVT – beveik 167 tūkst., kurijos – 13,6 tūkst. Lt. Galiausiai vėl tik Vyriausiasis Tribunolas ginčą išsprendė, nuroydamas kurijai išmokėti 32,6 tūkst. Lt kompensaciją⁶³. Tai buvo unikalus sprendimas, nes analogiškais atvejais (cerkves buvo pasistatę stačiatikiai) Šiauliuose, Kudirkos Naumiestyje reikalauta, kad stačiatikiai patys savo lėšomis jas nugriautų, už kitas atimtas, varžytynėse parduotas cerkves jokių kompensacijų nemokėta.

SANTYKIAI SU LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIA. KATALIKŲ PROZELITIZMAS

Gyvenimas katalikų apsuptyje, natūralus rusų integravimasis į lietuvių visuomenę dėl mišrių santuokų kėlė grėsmę Stačiatikių Bažnyčiai, nemažai tikinčiųjų kasmet priimdavo katalikybę. Tiesa, vyskupas Būčys pastebėjo ir atvirkščią reiškinį, kurį pavadino tendencija: Kauno lietuviai inteligentai rinkosi stačiatikybę, norėdami išsituokti⁶⁴. Vis dėlto konfesijos pakeitimas 3–4-ajame dešimtmetyje buvo retas reiškinys, į tai nepakančiai žiūrėjo visų religijų bendruomenės.

Lietuvos Katalikų Bažnyčia, ypatingai nukentėjusi nuo Rusijos valdžios politikos, kurią vykdė ir šventikai, nepriklausomybės metais nerodė stačiatikiams palankumo. Jo neskatino ir tuometinis Vatikano požiūris į „schizmatikus“.

Lietuvos Bažnyčia pirmiausia siekė kompensuoti materialines bei moralines Rusijos valdžios skriaudas nesirūpindama, kad ant svarstyklių dedama tokia pati netolerancija ir stipresniojo teisė. Atgavus nepriklausomybę, kūrėsi daug naujų parapijų, kurių organizatoriai ketino apsirūpinti bažnytiniais pastatais ir žeme tokiu pačiu būdu, kaip tai darė Rusijos valdžia: atimant iš stačiatikių. Vyriausybė patenkino toli gražu ne visus vyskupų prašymus perduoti katalikams stačiatikių

cerkves todėl, kad pastarųjų esą daug mažiau, jie nepajėgsią išlaikyti maldos namų, taip pat atiduoti bažnyčioms likviduojamų cerkvių liturginius daiktus.

Bažnyčios nepakantumas neabejotinai nulėmė katalikų parapijiečių elgseną. Cerkvė jų sąmonėje nebuvo sakralumu bažnyčiai tolygi vieta. Antraip vargu ar būtų vykę tokie dalykai kaip Gelvonuose (mokyklos sale virtusioje cerkvėje vykdavo šokiai⁶³), Kudirkos Naumiestyje (mokyklos žinion atiduota cerkvė buvo priteršta, ikonos ir statulų šukės mėtėsi ant grindų⁶⁴), Kruonyje („Cerkvės rakandai sunaikinti, knygos išnešiotos, Dievo paveikslai išmėtyti, o iš „Caro Vartų“ vietos gyventojai pasidarė vartelius prie namų“⁶⁵) ir pan.

Panašus požūris buvo ir į stačiatikių kapus: katalikai netoleravo jų „savoje teritorijoje“. Pasiimdami atimamų cerkvių inventorių, stačiatikiai paprastai išskandavo prie jų palaidotus mirusiuosius, bijodami palaikų išniekinimo. Toks precedentas buvo Kruonyje, kur vietos katalikai keletą metų stengėsi pašalinti iš šventoriaus šventiko, 40 metų dirbusio toje parapijoje, kapą. Negavus valdžios pritarimo, klebonas patraukė kapo paminklą į pašalį dengiant bažnyčios stogą, tačiau darbus baigęs neketino gražinti į vietą. Kanauninkas Juozapas Kukta, valdęs neokupuotą Vilniaus vyskupijos dalį, iš karto bandė raminti aistras, vėliau rašė tikybų reikalų referentui: „Nematau juridinio pamato, kad [paminklas] būtų gražintas į ankstesnę padėtį“⁶⁶.

Susidūrimų dėl kapų būta gana daug, nes stačiatikių palaidojimai plote šalia katalikų imti traktuoti kaip įsibrovimas į pastarųjų kapines. Antai Kauno Karmelitų bažnyčios klebonas Vincentas Mieleška pašalino kryžius nuo Pirmojo pasaulinio karo metu žuvusių rusų kareivių kapų, o po metų jų vietoje iškilo kapinių administracijos pastatas⁶⁷. Vilkaviškio klebonas prelatas Matas Dabrila priešinosi stačiatikių parapijos planams pasistatyti koplytėlę kapinėse, besiribojančiose su katalikų amžinojo poilsio vieta⁶⁸.

Staćiatikių ir Katalikų Bažnyčių tarpusavio įtampą didino pastarosios puoselėta unijos idėja. Žengiant jos įgyvendinimo link, 4-ojo dešimtmečio viduryje Kauno arkivyskupo iniciatyva buvusioje stačiatikių katedroje (joje buvo likę ikonostasai) vyskupas Būčys pradėjo laikyti pamaldas rytų apeigomis.

Tokių pamaldų reikalingumo klausimas bene pirmą kartą viešai svarstytas Kauno dekanato kunigų konferencijoje 1930 m., matyt, sužinojus apie kunigo Būčio išventinimą rytų apeigų vyskupu. Šančių bažnyčios klebonas Mamertas Lumbė šioje konferencijoje siūlė atidaryti Kaune rytų apeigų bažnyčią, kuri palengvintų konvertitų ir su jais dirbančių kunigų padėtį: rusams nereikėtų mokytis lietuviškų arba lenkiškų poterių ir lotyniškų apeigų, tad nebūtų užgaunama jų tautinė savigarba. Kunigo Lumbės įsitikinimu, tokia bažnyčia turėjo patraukti Kauno stačiatikius ir paskatinti jų atsivertimą: „Pastebėję apeigų visišką tapatybę, kas rusams labai svarbu, ir perėjimo lengvumą, jie masėmis pereidinėtų į katalikus“⁶⁹.

Nors konferencijoje kunigo Lumbės idėjai pritarė ne visi, Kauno metropolijos kurija ja susidomėjo, ėmė rinkti informaciją apie konvertitus ir galiausiai įgyvendino, pakvietusi iš Romos sugrįžusį Lietuvon vyskupą Būčį laikyti pamaldas rytų apeigomis.

Pirmosios pamaldos, 1934 m. spalio 21 d. laikytos Jėzuitų bažnyčioje (iki karo cerkvėje), sukėlė didžiulį susidomėjimą. Jose dalyvavo daug stačiatikių inteligen-

tų, kurių nepritiriamas promaskvietiška metropolito Eleuterijaus orientacijai kėlė vilčių, kad pavyks sulaukti norimų permainų⁷⁰.

Tačiau vyskupui Būčiui pradėjus laikyti pamaldas Iğulos bažnyčioje nuolat, susidomėjimas jomis greitai išblėso. Jau po pusmečio jis išvažiavo dirbti į Telšių dvasinę seminariją, arkivyskupui pripažinus, kad rytų apeigų pamaldas pakaks Kaune atlaikyti keletą kartų per metus apie jų laiką iš anksto pranešus žmonėms⁷³. Tiesa, gyvendamas Telšiuose vyskupas laikydavo rytų apeigų pamaldas Žemaitijos katalikų parapijose, kuriose gyvavo stačiatikių bei sentikių bendruomenės, aiškino „apeigų įvairumą Bažnyčioje, reikalą rūpintis, kad Rusija grįžtų į tikėjimo vienybę“⁷⁴, dalydavo brošiūreles šiomis temomis.

Daugiau dėmesio rytų apeigų propagavimui pradėta skirti Vatikano Rytų Bažnyčios kongregacijai 1937 m. įsteigus Kaune specialią popiežiaus misiją, turėjusią teikti Lietuvos rusams „pagalbą dvasios reikaluose“⁷³. Jos pirmininku iki 1939 m. vidurio buvo vyskupas Būčys. Minėta kongregacija atsiuntė į Kauną du rytų apeigų dvasininkus (olandą ir rusą), kurie jau kasdien laikydavo Iğulos bažnyčioje pamaldas, o pats vyskupas sekmadieniais sakydavo pamokslus rusų kalba. Savo atsiminimuose vyskupas Būčys vėliau rašė, kad į šias pamaldas stačiatikiai retai ateidavo – jas lankydavo į savo mišias pavėlavę katalikai arba neįprastą reginį norintys pamatyti smalsuoliai. Stačiatikių inteligentai labiau domėjosi vyskupo apologetinėmis paskaitomis ir diskusijomis, jų dėka du asmenys perėjo į katalikų tikėjimą⁷⁴.

Neilga vyskupo Būčio ir rytų apeigų misijos veikla kunigo Lumbės pranašautos atsivertimų bangos nesukėlė*, tačiau paskatino katalikų prozelitizmą. Jo apraiškų būta ir anksčiau: Kaunatavos klebonas kunigas Antanas Ragažinskas kalbino „eiti į uniją“ šio bažnytikaimio šventiką, parūpino jam atitinkamos literatūros, rengė misijas⁷⁵. Tarp Užpalių stačiatikių uniją propagavo pasiturinti katalikė Kozlovskā. „Голос“ žiniomis, sušelpdama po žemės reformos nekilnojamojo turto netekusius ir visiškai nuskurdusius, žeminėse gyvenančius rusus, ji įtikinėjo juos pakeisti tikėjimą, kad galėtų naudotis vienodomis teisėmis su katalikais. Jai pavykę įkalbėti 2–3 stačiatikius pereiti į katalikybę. Keletas Užpalių valstiečių ėmė susirašinėti su vyskupu Būčiu, žadėjusiu suremontuoti cerkvę, atsiųsti viengungį šventiką, kurio išlaikymas parapijai nieko nekainuotų. 1934 m. vasarą vyskupas Būčys net buvo nuvykęs į Užpalius ir laikė pamaldas rytų apeigomis Kozlovskos bute, tačiau stačiatikiai jas ignoravo⁷⁶.

Panašių bendradarbių vyskupas Būčys, matyt, turėjo ir daugiau. Atsirado norinčių išsišventinti rytų apeigų kunigais, tačiau realioms konfesiniams pokyčiams pritrūko laiko.

Katalikų prozelitizmas erzino Stačiatikių Bažnyčios vadovus, skatino imtis savisaugos veiksmų. Jie rimtai reagavo į „stiprėjančią propagandą, turinčią tikslą atitraukti rusus nuo Rusų Stačiatikių Bažnyčios, kartais pridengiamą stačiatikių apeigomis“⁷⁷.

„Голос“ spausdino daug straipsnių, net specialius priedus, skirtus bažnytinės unijos istorijai. Kaip atsaką į vyskupo Būčio paskaitas Šv. Nikolajaus brolija ėmė rengti Kaune skaitymus religinėmis bei moralinėmis temomis. Nuo 1938 m. pradžios vieši skaitymai kiekvieną savaitę vyko katedroje, kur susirinkdavo apie šim-

tą klausytojų. Stačiatikių šventikai juose, be kita ko, aiškino, koks „amžinos pražūties pavojus gresia kiekvienam, atskylančiam nuo Bažnyčios“⁷⁸.

STAČIATIKIŲ ŠVENTIKAI IR JŲ RENGIMAS

Stačiatikių dvasininkų Lietuvoje buvo nedaug – apie 25–30 asmenų. Maždaug trečdalis šventikų į vyskupiją sugrįžo pasibaigus karui. Keletas jų buvo kilę iš Lietuvos rusų ir baltarusių šeimų, dauguma iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos gubernijų. Net po kelių gyvenimo čia dešimtmečių jie sunkiai galėjo susikalbėti lietuviškai (cerkves lankantį prezidentą 1927 m. lietuviškai pasveikino tik du šventikai). Ne iš karto ir ne visiems dvasininkams buvo suteikta Lietuvos pilietybė: jie dirbo svetimšalių teisėmis Piliečių apsaugos departamentui kasmet atnaujinant darbo leidimus.

Atsikuriant parapijoms, Bažnyčios vadovybei iškilo dvasininkų rengimo problema. Mat senosios kartos šventikų natūraliai mažėjo (1919–1935 m. aštuoni jų mirė, keletas nuseno ir buvo atleisti). Apsigyvenęs Kaune, arkivyskupas Eleuterijus dar tais pačiais 1923 m. iššventino 5 dvasininkus, iki 1930 m. – dar 5. Kunigystei jie pasiruošė patys, arkivyskupo padedami ir išlaikę egzaminus. Daugiausia tai buvo rusų inteligentai (trys mokytojai, valdininkas, aukšto rango karininkas), nebejauni – 40–65 metų amžiaus – vyrai.

Lietuvių visuomenėje iš karto pasigirdo nepasitenkinimas „nevalstybinio“ valdžios elgesiu. Nekontroliuojant iššventinimo, skyrimo į parapijas ir pan., „galima susilaukti ištisos rusų šventikų armijos, su kuria valdžia paskui nežinos, kas bedaryti. Su pravoslavais niekad negali būti per daug atsargumo“⁷⁹, – rašė dienraštis „Rytas“, išanalizavęs padėtį ilgokame straipsnyje. O iš tiesų VRM gana griežtai kontroliavo ir stačiatikių dvasininkų atvykimą (Lietuvon nebuvo įleista keletas prieš karą dirbusių klebonų), ir jų skyrimą į parapijas. VRM Politinės policijos skyrius rinko konfidencialius dosjė apie visus šventikus ir prireikus teikė informaciją Piliečių apsaugos bei Tikybų reikalų departamentams⁸⁰. Duomenys apie šventikų „politinę ir pilietinę ištikimybę“, vietos policininkų renkami teiraujantis gyventojų katalikų, dažnai nebuvo jiems palankūs. Šventikai arba jų vaikai kaltinti monarchistinėmis pažiūromis, neaiškia veikla⁸¹.

Stačiatikių dvasininkų veiklą akylai stebėjo ir vietos valdžia, klebonai, patriotinių organizacijų aktyvistai. Reaguojant į skundus, keletą jų net norėta išsiųsti iš Lietuvos ar Kauno apskrities kaip „kenksmingus valstybei elementus“⁸², tačiau to nepavykus įrodyti, šventikai nenukentėjo.

Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia neišgalėjo išlaikyti dvasinės seminarijos, todėl jos vadovai keletą kartų prašė vyriausybę įsteigti Kaune valstybinę dvasinę mokyklą ar bent šventikų rengimo kursus. Švietimo ministerija 1926 m. leido atidaryti dvejų metų trukmės ganytojų kursus, tačiau neskyrė lėšų⁸³. Tad nors buvo paskelbtas kursų statusas, informacija apie kandidatų priėmimo sąlygas, bet mokslas taip ir nepradėtas. Realiai kursus imta organizuoti 1929 m. rudenį, Švietimo ministerijai pagaliau paskyrus 30 tūkst. litų⁸⁴.

Kursai gyvavo tik trejetą metų (nuo 1930 m. sausio iki 1932 m. gruodžio)⁸⁵. Teologijos disciplinas juose dėstė pats metropolitas, iš Paryžiaus Stačiatikių teolo-

gijos instituto (įkurto 1925 m.) pakviesti Vladimiras Nedelskis ir Vasilijus Kamenskis*, lietuvių kalbos mokė Aleksandras Itomlenskis, bažnytinio giedojimo – katedros choro vadovas Ivanas Petrovas. Kursantai taip pat klausė Lietuvos istorijos, teisės, higienos bei medicinos paskaitų⁸⁶. Kursai naudojami Rusų gimnazijos patalpomis bei inventoriumi.

Pradėję darbą su 10 studentų ir keletu laisvųjų klausytojų, dvasiniai kursai išleido iš viso 8 absolventus (7 iš jų vėliau buvo iššventinti ir paskirti parapijų klebonais, vienas tapo psalmių giedotoju)⁸⁷. Beveik visi šie šventikai buvo kilę iš Lietuvos parapijų.

Vėliau Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios vadovybė ne kartą prašė Švietimo ministeriją atnaujinti kursus (periodiškai pateikdavo sąmatą, statutą, būsimų lektorių bei klausytojų sąrašą; 1937 m. rugsėjį apie jų atidarymą net buvo paskelbta spaudoje), tačiau pastaroji nuolat tvirtindavo neturinti tam lėšų⁸⁸. Tad kaip ir 3-iajame dešimtmetyje, metropolitas Eleuterijus iššventindavo vieną kitą vyrą, pasirengusį kunigystei savo pastangomis. Pagal 1936 m. nustatytą tvarką jie galėjo patys pasiruošti egzaminams ir pretenduoti į diakono luomą bei psalmių giedotojų pareigas: buvo sudarytos programos (nurodant vadovėlius bei reikalaujamų žinių apimtį). Kandidatus turėjo egzaminuoti metropolito skiriama 3–5 asmenų komisija prie LSVT⁸⁹.

Dar didesnes kliūtis sutiko metropolito Eleuterijaus susirūpinimas aukštuoju šventikų lavinimu. Neturtinga vyskupija neįstengė jų mokslinti užsienyje. Atrodo, Paryžiaus Stačiatikių teologijos instituto stipendiją pavyko išrūpinti tik vienam studentui*.

Kvalifikuotų psalmių giedotojų rengimas taip pat buvo aštri Bažnyčios problema. Pagal iš seno susiklosčiusią tradiciją tai buvo apmokamos, etatinės pareigos. Parapijoms surinkus pinigų ir parėmus Kauno Šv. Nikolajaus stačiatikių brolijai, 1936 m. vasarą buvo surengti dviejų savaitių kursai, kuriuose dėstė iš Latvijos pakviestas bažnytinio giedojimo specialistas Michailas Grivskis⁹⁰.

LIETUVOS STAČIATIKIŲ BAŽNYČIOS PAVALDUMO KLAUSIMAS

Nepriklausomybės metais Lietuvos stačiatikių vyskupija liko Maskvos Patriarchijos dalimi. Tai buvo arkivyskupo Eleuterijaus nuopelnas. Numatydamas Lietuvos vyriausybės galimą nepasitenkinimą tokia padėtimi, dar 1919 m. rašte ministrui pirmininkui jis paaiškino pavaldumo klausimo esmę: pagal kanonus autokefaliją Lietuvos Bažnyčiai galėtų suteikti tik visos Rusų Stačiatikių Bažnyčios, kurios dalis yra krašto vyskupija, Susirinkimas⁹³. Pastarasis, vykęs 1917–1918 m., bolševikų valdžios spaudimu neseniai buvo uždarytas.

Lietuvos vyriausybė nors ir nebuvo patenkinta Stačiatikių Bažnyčios pavaldumu Maskvai, didesnio spaudimo atsiskirti nuo Maskvos Patriarchijos, atrodo, jos vadovybei nedarė. Tačiau netrukus ši Bažnyčia liko vienintele iš vakariniame buvusios Rusijos imperijos pakraštyje susikūrusių valstybių Maskvos Patriarchijos sudėtyje*. Todėl 1926 m. vidaus reikalų ministras Vladas Požėla paragino arkivyskupą Eleuterijų „daryti žygių atitinkamose įstaigose išgavimui autokefalinių teisių Stačiatikių Bažnyčiai Lietuvoje“⁹². Pastarasis nesutiko imtis kanonams prieš-

taraujančių veikslių ir įtikinėjo ministrą, kad vyriausybei taip pat nederėtų pažeisti Konstitucijos ir siekti autokefalijos tuometinės Respublikos ribose. Mat prarasdamas Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupo titulą, jis netektų kanoninių teisių valdyti Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto Stačiatikių Bažnyčią: „Dėl nekanoniškos autokefalijos dabartiniuose Lietuvos Valstybės rubežiuose aš nustočiau kanoniškų teisių vadovauti kol kas dabar užrubežine dalimi mano eparchijos su Vilniaus miestu, kas suprantamai neatitinka Valstybės tikslams, rūpinančios atvaduoti savo senus rubežius ir Vilnių kaip Lietuvos Valstybės sostinę“⁹³. Toks argumentas tikriausiai įtikino Lietuvos vyriausybę atidėti autokefalijos planus, tuo labiau kad po kelerių metų pats arkivyskupas Eleuterijus žengė žingsnį Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios savarankiškumo sustiprinimo link.

1928 m. arkivyskupas Eleuterijus oficialiai kreipėsi į Maskvos Patriarchijos valdytoją metropolitą Sergijų, pavaduojantį sovietų kalėjime įkalintą metropolitą Petrą, ir Šv. Sinodą, prašydamas kanoniško leidimo pačiam spręsti Patriarchijos žinios reikalaujančius klausimus. Prašymą jis motyvavo tuo, kad Lietuvos stačiatikių vyskupija yra nepriklausomoje valstybėje ir todėl veikia savarankiškai. Metropolito Sergijaus pakviestas, arkivyskupas Eleuterijus nuvyko į Maskvą ir tų metų spalio 15 d. buvo iškilmingai pakeltas metropolitu bei gavo teisę „autonomiškai-savarankiškai spręsti visus reikalus [pabr. autoriaus. – R. L.], liečiančius vyskupijos bažnytinius-administracinius interesus“⁹⁴. Apie savo sprendimus jis buvo įgaliotas pranešti Šv. Sinodui metinėje ataskaitoje arba, esant būtinybei, ir nedelsiant⁹⁵.

Lietuvos Bažnyčios santykiai su Patriarchija buvo minimalūs, atrodo, apsiriboję metropolito Sergijaus paminėjimu liturgijoje⁹⁶. Palyginti mažoje, tautiškai vienalytėje Bažnyčioje nebuvo vidinio judėjimo už autonomiją ar autokefaliją.

Situacija pasikeitė 1939 m. rudenį Lietuvai atgavus Vilnių ir Vilniaus kraštą. Sostinėje ir visame krašte veikė 14 cerkvių, buvo apie 12 tūkst. stačiatikių tikinčiųjų. Juos valdė Vilniaus ir Lydos arkivyskupas Teodosijus, pavaldus Varšuvos ir visos Lenkijos metropolitui Dionisijui. Lenkijos Stačiatikių Bažnyčia nuo 1924 m. buvo autokefalinė tokį jos statusą pripažinus Konstantinopolio patriarchui.

Tad į Vilnių sugrįžus metropolitui Eleuterijui, susidarė dvišaldystė. Metropolitas Eleuterijus iš karto ėmė vykdyti tiesmukišką promaskvietišką politiką. Pirmuoju LSVT įsaku buvo panaikinta senoji Bažnyčios administracija – Vilniaus dvasinė konsistorija. Dvasininkai, norintys sugrįžti į Maskvos Patriarchijos jurisdikciją, privalėjo paduoti metropolitui Eleuterijui prašymus raštu, nurodydami savo atsiskyrimo nuo kanoniškos vadovybės priežastis, ir atgailauti bei gailėtis šios nuodėmės⁹⁷.

Metropolitas Eleuterijus nepripažino Lenkijos Stačiatikių Bažnyčios autokefalijos kanoniškumo (dėl to jau buvo kelis mėnesius kalintas vienuolyne) ir lankydamas Vilniaus bažnyčias jas šventino savo švęstu vandeniu tuo parodydamas, kad jos yra netekusios Dievo malonės. Toks metropolito bandymas „apvalyti“ cerkves sukėlė Vilniaus stačiatikių dvasininkijos bei tikinčiųjų protestus.

Kilusi nepasitenkinimo banga dar labiau destabilizavo Stačiatikių Bažnyčios padėtį Vilniuje ir Vilniaus krašte. Šv. Dvasios vienuolyno archimandritas Filipas Morozovas paskelbė atvirą laišką metropolitui Eleuterijui, kuriame, be kita ko,

apkaltino jį ir Lietuvos Vyskupijos Tarybą valdant „tik užgrobimo, uzurpacijos teise“ (mat LSV Taryboje nebuvo Vilniaus dvasininkijos atstovų) ir pareiškė išeinąs iš jo jurisdikcijos⁹⁸. Jo pavyzdžiu pasekė ir arkivyskupas Teodosijus, kurį buvo pavykę įkalbėti atsisakyti vyskupijos, pripažinti pavaldumą metropolitui Eleuterijui ir Maskvos Patriarchijai. Arkivyskupas Teodosijus, kaip vėliau rašė, labiausiai „bažnytinės taikos labui, būdamas fiziškai ir dvasiškai nuvargęs“ dėl jam daromo moralinio spaudimo, 1940 m. sausio 10 d. laiške metropolitui Sergijui atsisakė vyskupijos ir prašėsi priimamas jo jurisdikcijon⁹⁹. Tačiau netrukus susitelkusi Vilniaus stačiatikių opozicija metropolitui Eleuterijui privertė arkivyskupą Teodosijų vėl įsitraukti į bažnytinės politikos verpetą.

1940 m. pavasarį jis oficialiai pranešė Lietuvos valdžiai Vilniuje ir Respublikos ministrai pirmininkui išeinąs iš metropolito Eleuterijaus jurisdikcijos ir sudarė Laikiną vyskupijos tarybą¹⁰⁰, o gegužės 22 d. išsiuntė raštą Konstantinopolio patriarchui, kuriuo pareiškė laiką save Vilniaus srities arkivyskupu, ir paprašė jį priimti Konstantinopolio kanoniškon jurisdikcijon¹⁰¹. Žengdamas šį žingsnį, arkivyskupas Teodosijus tikėjosi Lietuvos vyriausybės palankumo, nes, kaip rašė laiške ministrui pirmininkui, žiūrėjo į jį „<...> kaip į pirmą žingsnį linkui nepriklausomybės nuo Maskvos patriarcho Sergijaus ne tik Vilniaus srities, bet ir visos istoriniai Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios <...>“¹⁰².

Iš tiesų arkivyskupo Teodosijaus veiksmai sulaukė Lietuvos vyriausybės narių ir visuomenės pritarimo. Juos paremti siūlė vidaus reikalų ministras Kazys Skučas¹⁰³. Istorikas Augustinas Janulaitis taip pat paragino rūpintis, kad gerokai išaugusi stačiatikių bažnytinė organizacija nekenktų valstybei. „Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje turi būti viena, autokefalinė, priklausanti nuo Konstantinopolio“¹⁰⁴, – rašė jis.

Nežinia kaip būtų išspręstas Lietuvos Stačiatikių Bažnyčios autokefalijos klausimas, jei ne po poros mėnesių prasidėjusi sovietinė okupacija. Vyriausybė galėjo pasinaudoti susidariusia padėtimi ir paremti arkivyskupo Teodosijaus ambicijas. Tokia įvykių raida tikriausiai būtų padalijusi Lietuvos Stačiatikių Bažnyčią į dvi dalis: autokefalinę Vilniaus krašto ir buvusiose Respublikos ribose ištikimą Maskvos Patriarchijai. Toks susiskaidymas buvo įprastas reiškinys Vakarų šalyse (taip pat Latvijoje, Estijoje), kur po 1917-ųjų stačiatikių parapijas ir dvasininkiją draskė politizuotos bažnytinės struktūros.

* * *

Nedidelė Lietuvos stačiatikių bendruomenė sunkiai adaptavosi prie naujų politinių, socialinių, ekonominių sąlygų nepriklausomoje Respublikoje, kurios gyventojų absoliuti dauguma buvo lietuviai katalikai. Jie nedelsdami pareikalavo satisfakcijos už Rusijos valdžios padarytas skriaudas, Stačiatikių Bažnyčiai likus krašte vienintele struktūra, pretendavusia į savo okupacinio režimo paveldą – nekilnojamąjį turtą. Valstybės politika, Katalikų Bažnyčios sugestijuotas daugumos požiūris į stačiatikius skatino šios bendruomenės uždaramą, riboją jos sociokultūrinę integraciją, didino atstumą tarp konfesijų ir tautų.

Vis dėlto religinis antagonizmas nepaskatino stačiatikių pilietinio nihilizmo. Bažnyčia deklaravo lojalumą Lietuvos valstybei, ugdė tikinčiųjų pilietinę savimo-

nę. Tačiau sunku būtų rasti imanentines šio reiškinių priežastis, – jis labiausiai buvo nulemtas Rusų Stačiatikių Bažnyčios politinės laikysenos tradicijų ir situacijos, kurioje ji atsidadė po 1917-ųjų.

STAČIATIKIŲ CERKVĖS LIETUVOJE 1918–1940 M.

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Kauno dekanatas	
Jonavos Šv. Dvasios, 1893	Medinė cerkvė pastatyta grafo Kosakovskio dovanotame 0,5 ha sklype miestelio pakrašty, šalia kapinių. Po Pirmojo pasaulinio karo žemę (apie 46 ha, kurių 40 ha skyrė Miškų administracija) perėmė ŽŪM ir išnuomojo įvairiems asmenims. Klebonijos pastatais naudojami mokykla; malūnas, du ežerai ir krautuvė nusavinti. Dėl cerkvei dovanotos žemės LSVT 1926–1929 m. bylinėjosi, tačiau bylą pralaimėjo. Pamaldas maždaug kartą per mėnesį laikydavo Užusalių šventikas. 1932 m. ŽŪM nutarė cerkvę perduoti Šaulių sąjungai nukėlimui. Nepaisant stačiatikių prašymų 4-ojo dešimtmečio pabaigoje cerkvė nugriauta, jos vietoje pastatyta pradinė mokykla.
Jurbarko Kristaus Atsimainymo, 1865	Nedidelė mūrinė cerkvė pastatyta dvaro parke. 1924 m. Žemės reformos valdyba jai skyrė 1,75 ha žemės. Prie cerkvės nuolat gyveno šventikas. LSVT žiniomis, 1937 m. turėjo 185 parapijiečius.
Kauno Apreiškimo Švč. M. Marijai katedra, 1935	Pastatyta stačiatikių kapinėse, netoli Kristaus Prisikėlimo cerkvės. 1930 m. Ministrų Kabinetas skyrė 75 tūkst. Lt Prisikėlimo cerkvei padidinti, o nutarus statyti naują katedrą, dar 10 tūkst. (iš viso kainavo apie 170 tūkst.). Dirbo du šventikai, LSVT žiniomis, 1937 m. turėjo 4560 parapijiečių. Katedroje nuo lapkričio iki balandžio būdavo Dievo Motinos ikona iš Surdegio vienuolyno.
Kauno Kristaus Prisikėlimo, 1862 (stačiatikių kapinėse)	Iki 1935 m. veikė kaip katedra, vėliau – kaip jos filija. Valstybė nusavino cerkvės nuosavybę: du namus Kaune, parapijos namus Šančiuose, 1,5 deš. pievą, ežerą prie Rumšiškių.
Kauno Šv. apaštalo Andrejaus, 1871, Žaliakalnyje	Nuo 1915 m. cerkvės pastatais, sklypu naudojosi Nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto Kauno skyrius, įkurdinęs ten mergaičių prieglaudą. Po karo į cerkvę bei jos turtą pretendavo minėtas skyrius ir besisteigiančios Žaliakalnio katalikų parapijos komitetas (jam tarpininkavo Žemaičių vyskupijos kurija). MK sprendimu 1921 m. cerkvė grąžinta atsikuriančiai stačiatikių parapijai. Visas jos turtas (parapijos namai su 0,5 deš. sklypu prie cerkvės, du ežerai Zarasų aps., malūnas Sedoje) nusavintas. LSVT žiniomis, 1937 m. turėjo 2845 parapijiečius.

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Kėdainių 1) Kristaus Atsimainymo cerkvė, 1895 2) Šv. Andrejaus kapinių koplyčia	Pirmoji cerkvė Kėdainiuose pastatyta 1648–1650 m. Dabartinė mūrinė atstatyta po 1895 m. gaisro, yra pačiame miesto centre. Caro valdžios konfiskuotas ir paskirtas cerkvei 96 ha Vilčetavos dvaras po karo išdalytas naujakuriams. 7 ha žemės ir 3 gyvenamieji namai palikti cerkvei. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 341 parapijietis.
Kybartų Šv. Aleksandro Neviškio, 1870	Mūrinė cerkvė pastatyta geležinkelio tarnautojams, Rusijos valdžiai skyrus sklypą ir 15 tūkst. rb. Vokiečių okupacijos metais joje buvo sandėlis. 1919 m. pradžioje VRM perdavė cerkvę, mokyklos ir du parapijos namus su 82 margais žemės Seinų vyskupo žiniai. Joje įrengta bažnyčia. Apie 430 stačiatikių rinkdavosi į pamaldas nuomojamame kambaryje. Jie daug kartų prašė įvairias ministerijas, Prezidentą, Seimą grąžinti cerkvę. Pastatui buvo būtinas kapitalinis remontas, todėl katalikų parapija išsirūpino Finansų ministerijos paskolą ir 1928 m. pasistatė naują bažnyčią. Apgriuvusi cerkvė grąžinta stačiatikiams, kurie savo lėšomis ją suremontavo. Turėjo šventiką, kuris aptarnavo ir uždarytų Kalvarijos, Vilkaviškio, Naumiesčio cerkvių, taip pat Vištyčio stačiatikius (LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 1431 tikintysis).
Kruonio Šv. Dievo Motinos globos, 1927	XVII a. pastatyta mūrinė unitų bažnyčia ir vienuolynas, iki 1775 m. ši bažnyčia atiteko stačiatikiams, XVIII a. II pusėje – 1810 m. veikė stačiatikių vienuolynas. Vokiečių okupacijos metais cerkvėje buvo pašarų sandėlis. 1919 m. ją perėmė katalikų parapija. Stačiatikiai cerkvės inventorių 1922 m. persinešė į parapijos namus, tačiau vietos katalikai su policijos pagalba privertė juos apleisti ir tas patalpas. Arkivyskupas Eleuterijus, LSVT, Seimo narys J. Jerinas 1919–1925 m. prašė grąžinti cerkvę stačiatikiams, tačiau ji 1925 m. rekonstruota į parapijos bažnyčią. Pastaroji gavo ir apie 56 ha Rusijos valdžios konfiskuotos ir cerkvei duotos žemės. Stačiatikių pamaldos vykdavo privačiuose namuose, kol 1926–1927 m. miestelio pakraštyje pasistatė nedidelę medinę cerkvę. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 1209 parapijiečiai.
Kudirkos Naumiesčio Penkių Maskvos šventųjų kapinių koplyčia, po 1930	Mūrinė Šv. Aleksejaus cerkvė 1913 m. buvo pastatyta dovanotame sklype. Vokiečių okupacijos metais joje buvo amunicijos ir pašarų sandėlis. Po karo stovėjo apgriauta, žmonių grobstoma ir teršiama. VRM Tikybų departamentas 1921 m. perdavė ją miesto valdybos žinion. Ji ketino pritaikyti pastatą mokyklai, tačiau stokojo lėšų. LSVT kelis kartus prašė vidaus reikalų, švietimo ministrus grąžinti cerkvę. 1929 m. VRM Vyriausioji statybos komisija nutarė cerkvę nugriauti. Tai padaryti paragintas jos savininkas, t. y. LSVT. Šiai atsisakius nugriauti cerkvę arba

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Marijampolės Švč. Trejybės kapinių koplyčia, 1907	<p>parduoti nukėlimui, 1930 m. vasarą nugriauta jos sąskaita, cerkvės vietoje pastatyta mokykla.</p> <p>Metropolitas Eleuterijus prašė Švietimo ministeriją altoriaus vietoje pastatyti koplytėlę 30–40 žmonių. Nedidelė mūrinė koplytėlė buvo pastatyta kapinėse tikriausiai pačių stačiatikių lėšomis, nes, švietimo ministro nuomone, skirti tam biudžeto lėšų nebuvo tikslinga dėl mažo stačiatikių gyventojų skaičiaus.</p> <p>Mūrinė Šv. Nikolajaus cerkvė pastatyta kariuomenės įgulos reikalams Karo ministerijos nupirktame sklype 1888–1896 m. (interjeras įrengtas vėliau). 1919 m. pradžioje ji perduota KAM žiniai, rekonstruota į Šv. Vincento Pauliečio įgulos bažnyčią. Kitos Marijampolės cerkvės – berniukų gimnazijos, parapinės mokyklos bei antrą kariuomenės pulką aptarnavusi cerkvė (pastatyta už miesto ribos), buvo išardytos. Stačiatikių parapija naudojos Švč. Trejybės mūrine kapinių koplyčia. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 193 parapijiečiai.</p>
Merkinės Kryžiaus Iškaukstinimo, 1888	<p>Mūrinė, pastatyta valdžios lėšomis. Nuo 1896 m. šalia miestelio rusų kapinėse buvo mūrinė maža koplytėlė. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. parapijoje buvo 565 tikintieji. Nuo XVI a. pr. cerkvė valdė 87 ha Kolubiškių palivarką, XIX a. vid. jai skirta dar 43 ha netoli miestelio. Žemės reformos valdyba 1924 m. paliko cerkvei 80 ha.</p>
Raudonės, apie 1885	<p>Erdvi mūrinė cerkvė pastatyta dvaro savininkės Sofijos Kaisarovos lėšomis, filijinė. Per karą nukentėjo ikonostasas, išvogtos ikonos ir kai kurie daiktai; vėliau atstatyta. 1936 m. naujas dvaro savininkas cerkvę perkėlė į kuklesnes patalpas; ji buvo iškilmingai pašventinta. Šventikas atvažiuodavo iš Kauno.</p>
Semeliškių Šv. Nikolajaus, 1895	<p>Mūrinė, pastatyta miestelio centre. Turėjo šventiką, LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 620 parapijiečių. Cerkvei priklausęs 1 ha žemės su pastatais ir vandens malūnas nusavintas (kai kurie pastatai 1930 m. sugražinti).</p>
Užusalių Šv. Aleksandro Neviškio, 1866	<p>Mūrinė, turėjo šventiką, LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 840 parapijiečių. Cerkvei priklausęs 34 ha Užusalių dvaras su pastatais išdalytas naujakuriams (kai kurie pastatai 1930 m. gražinti).</p>
<p>Vievio</p> <p>1) Švč. M. Marijos dangun ėmimo parapijos cerkvė, 1843</p> <p>2) Visų Šventųjų kapinių koplyčia, apie 1935</p>	<p>XIV–XIX a. Vievyje veikė stačiatikių vienuolynas; jo cerkvė, 1806 m. tapusi parapine, 1812 m. sudegė. Dabartinė pastatyta 1843 m. Iš turėtos nuosavybės cerkvei palikta kunigaikščio Oginskio dovanoti 48 ha žemės su 5 pastatais; nusavintas ežeras. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 805 parapijiečiai.</p>

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Vilkaviškio kapinių koplyčia, apie 1935	Šv. Nikolajaus cerkvė pastatyta 1894–1903 m. Šv. Sinodo lėšomis miestui priklausiančiame sklype. 1919 m. VRM perdavė ją katalikų parapijai; 1922 m. pašventinta Šv. Kryžiaus Atradimo titulu. Ja naudojosi kariuomenė ir gimnazija. Stačiatikiai rinkdavosi į pamaldas liuteronų maldos namuose, ne kartą prašė vidaus reikalų, krašto apsaugos ministrus grąžinti cerkvę. 1923 m. to siekė Vilkaviškio, Naumiesčio, Marijampolės ir Kybartų stačiatikių igaliojinis (mieste ir apskrityje jų buvo 580), tačiau prašymai liko nepatenkinti. 1928 m. LSVT dėl cerkvės nuosavybės nesėkmingai bylinėjosi. 1933 m. parapijai nutarus pasistatyti koplyčią savo kapinėse, tam pasipriešino klebonas prelatas Matas Dabrila (mat sklypas ribojosi su katalikų kapinėmis). Vis dėlto nedidelė medinė koplytėlė kapinėse buvo pastatyta. Ją aptarnavo Kybartų šventikas. Vilkaviškyje veikusi dar viena – kariuomenės pulko cerkvė buvo išardyta (iki 1921 m.).
Vištyčio Šv. Vladimiro, 1912	Vokiečių okupacijos metais medinėje cerkvėje buvo javų sandėlis. 1919 m. pr. septynių kaimų katalikai prašė VRM leidimo, cerkvę perkėlus, Kaupiškių dvare pasistatyti bažnyčią. Valsčiuje tuo metu gyveno apie 200 stačiatikių. Cerkvė ilgai neveikė LSVT bylinėjantis dėl jos priklausomybės. 1927 m. suremontuota, pašventinta. Buvo Kybartų parapijos filija.
Panevėžio dekanatas	
Anykščių Šv. Aleksandro Neviškio, 1864–1873	Mūrinė. 1922 m. valsčiaus valdyba prašė VRM Tikybų departamentą leidimo perduoti cerkvės pastatus mokyklos reikalams, tačiau ji palikta stačiatikių parapijai. Nusavinta 56 ha žemės ir šventiko namas, kuriame įrengta mokyklos klasė ir apgyvendinti mokytojai (stačiatikių parapija nesėkmingai prašė VRM grąžinti šventiko namą ir kitą nekilnojamąjį turtą, nes neturėjo kur apgyvendinti klebono). LSVT žiniomis, 1937 m. parapija turėjo 386 tikinčiųjų.
Gaižiūnų Šv. Aleksandro Neviškio, 4 deš. pr.	Pastatyta dvaro savininko generolo Konstantino Čižikovo lėšomis, Utenos filija. Maždaug nuo 1937 m. minimas nedidelis vienuolynas (mat aptarnavo vienuoliai). Gaižiūnuose buvo metropolito Eleuterijaus poilsio rezidencija.
Gegabros Šv. Nikolajaus, 1899	Turėjo šventiką, LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 885 parapijiečiai. Cerkvei priklausę du vandens malūnai nusavinti.

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Inturkės Švč. Dievo Motinos globos, 1871	Mūrinė, turėjo šventiką, LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 613 parapijiečių. Žemės reforma nepalietė cerkvės nuosavybės: apie 17 ha žemės su gyvenamaisiais bei ūkiniais pastatais.
Karališkių Švč. Dievo Motinos globos, 1871	Cerkvei priklausę 4 ežerai nusavinti, 60 deš. Traupio palivarkas išdalytas naujakuriams. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 273 parapijiečiai.
Lebeniškių Šv. Nikandro, 1909	Pamaldos cerkvėje atnaujintos apie 1924 m., aptarnavo Gegabrostos šventikas. Žemės reforma nepalietė 2 ha žemės nuosavybės.
Panevėžio Kristaus Prisikėlimo (stačiatikių kapinėse), 1892	XX a. pr. Panevėžyje veikė kelios cerkvės: 1847–1849 m. Kazanės Dievo Motinos parapijos ir įgulos cerkve paversta pijorų vienuolyno bažnyčia. 1892 m. ant nugriautos katalikų kapinių koplyčios pamatų pastatyta nedidelė Kristaus Prisikėlimo cerkvė, taip pat 1888 m. mokytojų seminarijos rūmuose ir 1894 m. kalėjime įrengtos cerkvės. Pastarosios dvi 1915 m. išardytos. Vokiečių okupacijos metais buvusioje pijorų Švč. Trejybės bažnyčioje laikyti belaisviai. 1918 m. pab. ją susigrąžino katalikai ir netrukus rekonstravo į bažnyčią (iš pradžių vyko pamaldos kariams bei moksleiviams, 1927 m. perduota marijonų kongregacijai). Stačiatikių parapija naudojosi nedidele medine cerkve kapinėse, LSVT žiniomis, 1937 m. joje buvo 621 parapijietis.
Raguvos Švč. Dievo Motinos gimimo, 1873	Nedidelė mūrinė cerkvė pastatyta dvare. Ją aptarnavo Panevėžio šventikas. Velžio vls. buvęs cerkvės ūkis nusavintas, žemė padalyta mokyklai, valsčiui ir pieninei, buvusiuose šventiko namuose apgyvendinti mokytojai.
Rokiškio Šv. Aleksandro Neviškio, 1939	Nedidelė medinė cerkvė Rokiškyje pastatyta 1894 m. 1921 04–12 mėn. joje vyko pamaldos, kol VRM atidavė katalikams. Rekonstruota į Šv. Augustino moksleivių bažnyčią. Rokiškio dvaro savininko dovanotas cerkvei mieste 5 ha sklypas ir caro valdžios duoti 62 ha žemės Avietiško palivarke 1923 m. nusavinti ir išdalyta naujakuriams. Apie 8 ha skirta katalikų bažnyčiai. LSVT prašė grąžinti cerkvę. Pamaldos vykdavo šventiko namuose, kol 1939 m. pašventinta nauja nedidelė, gyvenamajame name įrengta cerkvė. Parapija turėjo šventiką, LSVT žiniomis, 1937 m. joje buvo 264 parapijiečiai.

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Ukmergės kapinių koplyčia	Mūrinė Kristaus Prisikėlimo cerkvė 1869 m. buvo pastatyta sudegusios medinės pijorų vienuolyno bažnyčios vietoje. 1919 m. gražinta katalikams ir rekonstruota į bažnyčią (nuo 1926 m. marijonų kongregacijos). Stačiatikiai ją laikė savo nuosavybe ir prašė gražinti. Cerkvei priklausę žemės sklypai, Rusijos valdžios konfiskuoti iš Ukmergės Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios bei pijorų vienuolyno (iš viso apie 70 deš.), perduoti minėtai bažnyčiai, marijonų kongregacijai, dalis žemės išdalyta. Stačiatikiai naudojami mūrinių kapinių koplyčia. Parapija turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 679 parapijiečiai.
Utenos Šv. Sergijaus, 1867	Karo metais sugriauta, 1925–1927 m. suremontuota, pastatytas naujas ikonostasas, iškilmingai arkivyskupo Eleuterijaus pašventinta. Aptarnavo Užpalių šventikas. Cerkvės žemę (1,5 ha) perėmė miesto valdyba.
Užpalių Šv. Nikolajaus, 1862	Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 475 parapijiečiai. Cerkvei priklausęs turtas, Rusijos valdžios konfiskuotas iš kunigaikščio Sapiegos, nusavintas (30 ha Mažeikiškių dvaras išdalytas naujakuriams, apie 2,5 ha daržas, sodas ir gyvenamasis namas perduota vidurinei mokyklai).
Zarasų 1) Visų Šventųjų parapijos cerkvė, apie 1877 2) kapinių koplyčia	1872 m. Zarasuose pastatyta mūrinė Kristaus Atsimainymo cerkvė 1922 m. paversta moksleivių bažnyčia, 1934 m. nugriauta. Jos valdytas turtas – 40 deš. žemės su gyvenamuoju ir ūkiniais pastatais nusavintas. Visų Šventųjų parapijos cerkvė turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 467 parapijiečiai. 1936 m. miesto savivaldybė susitarė su LSVT iš centrinės aikštės ją nukelti į Būgos g. Švietimo ministerija tam skyrė lėšų (nukelta apie 1938 m.). Šventiko namus po karo buvo užėmusi vietos valdžia, tačiau Vyr. Tribunolo sprendimu jie gražinti stačiatikiams.
Šiaulių-Telšių dekanatas	
Biržų Šv. arkangelo Mykolo, 1865–1867	Žemės reforma nepalietė 1873 m. grafo Alfredo Tiškevičiaus cerkvei dovanotos 32 ha žemės ir gyvenamųjų pastatų. Mūrinė. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 106 parapijiečiai.
Kaunatavos Dievo Motinos – visų liūdinčiųjų džiaugsmo, 1894	Nedidelė medinė cerkvė pastatyta už Oranienbaumo miesto paaukotas 7000 rb ant katalikų bažnyčiai priklausančios žemės prieš tai pastarąją nugriovus. Todėl 1921 m. vasarą vidaus reikalų ministro įsakymu su žeme ir pastatais perduota Katalikų Bažnyčiai.

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Klaipėdos maldos namai	Parapija turėjo apie 500 stačiatikių, kurių minia liepos 21 d. pasipriešino cerkvės perdavimui ir nusiuntė prašymą Ministrų Kabinetai. Pastarojo gruodžio 21 d. nutarimu cerkvė palikta stačiatikiams. Parapiją iš pradžių aptarnavo Kolainių šventikas, vėliau buvo nuolatinis. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 981 parapijietis. Iš 81 ha cerkvės žemės (Audėnų palivarkas ir 8 ha prie Kaunatavos) šventikui palikta 4,5 ha. Gyvavo nedidelė stačiatikių bendruomenė – apie 30–40 žmonių. Ji įsirengė cerkvę nuomojamoje patalpoje. Aptarnaudavo Skuodo, Vieksnių klebonai.
Kolainių Apreiškimo Švč. M. Marijai, 1940	1877 m. cerkve buvo paversta karmelitų vienuolyno bažnyčia (pašventinta Smolensko Dievo Motinos ikonos titulu). Po karo atsikūrusi parapija veikė iki 1923 m., kol cerkvė su pastatais ir 44 ha Rusijos valdžios konfiskuotos šio vienuolyno žemės sugrąžinta Žemaičių vyskupijos kurijai. Cerkvė rekonstruota į bažnyčią (vienuolyne apsigyveno benediktinės). Kolainiuose katalikų beveik nebuvo, bet gyveno daug po 1863 m. sukilimo atkeltų kolonistų (1921 m. 1342 stačiatikiai). Jie rašė įvairioms instancijoms, ministrui pirmininkui prašymus grąžinti cerkvę. 1940 m. pašventinta iš medinio gyvenamojo namo perdaryta cerkvė. LSVT žiniomis, 1937 m. parapija turėjo 1753 parapijietis.
Kretingos Šv. Eleuterijaus kapinių koplyčia	Po karo mūrinėje, apie 1875 m. statytoje Šv. Vladimiro cerkvėje buvo sandėlis. VRM Tikybų departamentas 1922 m. ją perdavė Žemaičių vyskupijos kurijos žinion, tačiau Kretingos apskrities valdyba savo nuožiūra leido naudoti intendantūrai sandėlio patalpoms. 176 deš. žemės sklypas ir vandens malūnas nusavinti. VRM nutarimu cerkvė perduota iš viešų varžytynių nukėlimui; įsigijo katalikų parapija. 1925 m. birželio mėn. nugriauta. Cerkvės vietoje miesto parke pastatytas nepriklausomybės paminklas. Stačiatikiai naudojos mūrine Šv. Eleuterijaus kapinių koplyčia.
Mažeikių Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo, 1927	1894 m. už privačių asmenų aukotas pinigus pastatyta medinė Šv. Dvasios cerkvė po karo perduota komendantūrai, vėliau – mokyklos žinion. Žemės reformos valdyba nusavino apie 1 ha cerkvei priklausiusios mieste žemės. Cerkvė ilgai stovėjo apleista, nes reikėjo kapitalinio remonto. Apie 300 Mažeikių stačiatikių rinkdavosi į pamaldas liuteronų maldos namuose arba privačiuose namuose, prašė Vidaus reikalų, Susisiekimo ministerijas grąžinti cerkvę. Tačiau 1928 m. ji rekonstruota į katalikų moksleivių bažnyčią.

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Pasvalio Švč. Dievo Motinos globos, 1903	<p>1926–1927 m. stačiatikiai pasistatė nedidelę medinę cerkvę. Jų parapija, LSVT žiniomis, 1937 m. turėjo 379 tikinčiuosius. Nepavykus atgauti senosios cerkvės ikonų ir kito inventoriaus, švietimo ir krašto apsaugos ministrai sutiko perduoti jai Alytaus įgulos bažnyčioje buvusį ikonostasą.</p> <p>Pamaldos cerkvėje atnaujintos 1924 m. Nuolatinio šventiko neturėjo. Jis, kaip ir caro laikais, atvažiuodavo iš Gegabrastos. Po 1863 m. Rusijos valdžios konfiskuota ir perduota cerkvei Vilniaus Kapitulos nuosavybė – apie 2 ha žemės ir vandens malūnas – nusavinta ir išnuomota įvairiems asmenims. Kadangi po karo cerkvėje ilgai nebuvo pamaldų, 1925 m. Žemaičių vyskupijos kurija siūlė VRM įrengti joje bažnytelę progimnazijos mokiniams. Biržų apskrities valdyba ketino nugriauti. LSVT ir tikintiesiems prašant, palikta stačiatikiams.</p>
Radviliškio Šv. Vladimiro, 1870	<p>Buvo Geležinkelių valdybos žinioje; aptarnavo Šiaulių klebonas. Grafo Zubovo dovanotas 44 deš. žemės sklypas 1925 m. nusavintas. Medinę cerkvę reikėjo kapitaliai remontuoti. Minėtai valdybai nesutikus remonto finansuoti, pastatas siūlytas progimnazijai, o šiai atsisakius 1925 ir 1927 m. ketinta nugriauti (1925 m. Radviliškio kelio ruožo viršinininkas, vykdydamas VRM nurodymą, paragino stačiatikius per savaitę cerkvę iškraustyti, tačiau ji išliko LSVT pažadėjus atlikti remontą. 1927 m. Susisiekimo ministerija vėl nusprendė cerkvę nugriauti ir jos medžiagą už vieną litą parduoti parapijai. LSVT ir parapijiečiams pavyko išsaugoti cerkvę, pažadėjus suremontuoti griūvantį bokštą). LSVT duomenimis, 1927 m. buvo 129 stačiatikiai.</p>
Raseinių 1) Švč. Trejybės parapijos cerkvė, 1870 2) kapinių koplyčia, 1842	<p>Mūrinė cerkvė pastatyta nugriautos pijorų bažnyčios vietoje, todėl 1923 m. į ją ir vienuolyno žemę pretendavo Žemaičių vyskupijos kurija, tačiau cerkvė palikta stačiatikiams. 131 ha žemės su pastatais Skerbų palivarke ir Raseinių mieste, Rusijos valdžios konfiskuotos iš pijorų vienuolyno, 1924 ir 1928 m. nusavinta. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 1321 parapijietis. Kapinėse veikė nedidelė medinė koplyčia.</p>
Skuodo Šv. Aleksandro Neviškio, 1905	<p>Laikina cerkvė buvo atidaryta 1886 m. kalėjime. 1904–1905 m. valstybės išdo ir Maskvos bankų aukotais pinigais pastatyta nauja, mūrinė. Po karo 3 namai Skuode, 3 malūnai su maždaug 40 ha žemės, Rusijos valdžios konfiskuoti iš Kęstaičių rokitų vienuolyno ir perduoti cerkvei, nusavinti ir išnuomoti. Skuodo</p>

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
<p>Šiaulių 1) Šv. Petro ir Povilo parapijos, 1937 2) Graudulingųjų džiaugsmų kapinių koplyčia</p>	<p>šventikas nuomojo dalį buvusio savo namo, sklypą (juos valdė vidurinė mokykla) ir vieną malūną. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 432 parapijiečiai.</p> <p>Šiauliuose caro laikais buvo kelios cerkvės: 1864–1867 m. miesto centre pastatyta mūrinė Šv. apaštalų Petro ir Povilo, 1909 m. pastatyta didelė mūrinė įgulos, gimnazijos ir medinė kapinių koplyčia. Įgulos cerkvė vokiečių okupacijos metais paversta sandėliu, 1919 m. perduota kariuomenės pulkui, nuo 1923 m. – katalikų parapijos (rekonstruota, pašventinta Šv. Jurgio titulu).</p> <p>Vokiečių okupacijos metais parapijos Šv. Petro ir Povilo cerkvėje veikė karo ligoninė; vėliau atkurta stačiatikių parapija. Dirbo šventikas. Į cerkvę pretendavo miesto savivaldybė, ketinusi jos vietoje statyti magistratą. Po bylinėjimosi 1929–1933 m. Vyr. Tribunolas patvirtino Šiaulių apygardos teismo nutartį, kuria nuosavybės teisė į sklypą, ant kurio stovėjo cerkvė, pripažinta miesto savivaldybei. LSVT siūlė savivaldybei bent dalį šventoriaus sklypo cerkvei išnuomoti lengvatinėmis sąlygomis. Šiaulių stačiatikių delegacijos lankėsi pas Prezidentą, vidaus reikalų, švietimo ministrus. Tačiau apygardos teismas 1933 m. patenkino savivaldybės ieškinį cerkvę per mėnesį nugriauti LSVT sąskaita (tik už šaligatvį ir medžius LSVT sumokėta 3663 Lt). 1936 m. pabaigoje cerkvė nukelta į stačiatikių kapines (Švietimo ministerija tam skyrė 30 tūkst. Lt). Parapija turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 1832 parapijiečiai. Cerkvei priklausęs Gegužių palivarkas išdalytas naujakuriams. Dalis jo, taip pat 3 sklypai mieste gražinti katalikų bažnyčiai, iš kurios buvo caro valdžios konfiskuoti.</p> <p>Mūrinę cerkvę 1874 m. pastatė muitinės žinyba katalikų kapinėse (parapijai mainais buvo duotas kitas sklypas) iš bažnyčiai parengtos medžiagos. Po karo cerkvėje buvo intendantūros javų sandėlis. Stačiatikiai ne kartą prašė VRM, Seimą gražinti cerkvę. 1925 m. apskrities savivaldybė pardavė cerkvę iš viešų varžytynių ir nugriovė. Jos vietoje pastatyti Šiaulių sąjungos namai. Cerkvei priklausęs Lazduonėnų malūnas su žeme nusavintas.</p> <p>Staćiatikių pamaldos vyko liuteronų maldos namuose ir privačiuose namuose, kol parapija 1933 m. pasistatė kapinėse naują mūrinę cerkvę. Tam nepakako vyriausybės skirtų 5 tūkst. Lt. Parapija įklimpo į skolas ir, statybos rangovui grasinant nugriauti cerkvės pastatą, kasmet prašydavo Švietimo ministerijos 6 tūkst. Lt.</p>
<p>Tauragės Šv. Vilniaus kankinių Antonijaus, Joano ir Eustafijaus, 1933</p>	

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Telšių 1) Šv. Nikolajaus, 1938 2) kapinių koplyčia	pašalpos, kurios dėl lėšų stokos neskirta. Parapija turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 608 parapijiečiai. Mūrinė cerkvė 1867 m. buvo pastatyta ant katalikų parapijos bažnyčios pamatų, todėl į ją, pastatus ir žemę nuo 1923 m. pretendavo Žemaičių vyskupijos kurija, iškėlusį bylą LSVT. Vyr. Tribunolas 1932 m. pripažino kurijos nuosavybe tik žemę, ant kurios stovėjo cerkvė ir kiti pastatai. Už statinius 1933 m. Vyr. Tribunolo sprendimu kurija kompensavo LSVT 32590 Lt. Cerkvė 1935 m. rudenį buvo rekonstruota į parapinę Švč. M. Marijos dangun ėmimo bažnyčią. Iš maždaug 200 ha cerkvės valdytos žemės su mišku šventikui palikta apie 1,6 ha. Kita žemė 1925 m. išdalyta naujakuriams. Mišką perėmė Miškų administracija. Stačiatikiai 1938 m. pasistatė naują mūrinę cerkvę. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 834 parapijiečiai. Medinė kapinių cerkvė 1925 m. žaibo padegta iki pamatų sudegė, vėliau atstatyta.
Tytuvėnų Kazanės Dievo Motinos, apie 1874	Nedidelė mūrinė cerkvė pastatyta priešais katalikų bažnyčią. Caro valdžios jai perduota konfiskuota bernardinų vienuolyno nuosavybė – 116 ha žemės su pastatais nusavinta ir išdalyta naujakuriams. Cerkvei palikta 1203 kv. m. Aptarnaudavo Raseinių, Kolainių šventikai.
Viekšnių Šv. Sergijaus Rodonežiečio, 1875	Rusijos valdžios cerkvei duotas daugiau kaip 40 ha žemės sklypas ir vandens malūnas su 5 ha sklypu 1924–1925 m. nusavinti. Cerkvei paliktas 1884 m. privataus asmens dovanotas 0,5 ha sklypas miestelyje. Parapija nesėkmingai bandė gauti Švietimo ministerijos kompensaciją už kleboniją, kurią nugriovus pastatyta Žvirelių mokykla. Iš pradžių aptarnavo Telšių šventikas, vėliau buvo nuolatinis. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 1297 parapijiečiai.
Žagarės, Šv. Jurgio kankinio, 1896	Nedidelė mūrinė cerkvė pastatyta Naujosios Žagarės pakraštyje dvaro savininko Georgijaus Naryškino lėšomis jo dovanotame sklype. Kaip ir caro laikais, ji buvo Šiaulių cerkvės filija.
Žemaičių Naumiesčio Šv. Aleksandro Neviškio	1926 m. rudenį Tauragės aps. Žemės tvarkytojas nurodė šventikui iškrausti maldos namus ir bažnytinius pastatus, tačiau Ministrų Kabinetai gavus arkivysk. Eleuterijaus skundą, jie palikti stačiatikiams. Turėjo šventiką. LSVT žiniomis, 1937 m. buvo 452 parapijiečiai.

Bažnyčia / koplyčia, jos
pastatymo metai

Trumpa istorija

Uždarytos, rekonstruotos į bažnyčias, nugriautos

Alytaus cerkvės

XX a. pr. Alytuje veikė trys kariuomenės įgulų cerkvės. Mūrinėje, pastatytoje 1891 m. ties artilerijos kareivinėmis (tai buvo Alytaus tvirtovės katedra), karo metais vokiečiai įrengė sandėlius. 1919 m. ji paversta Šv. Kazimiero įgulos (ulonų pulko) bažnyčia. Medinės Saratovo ir Pontono kareivinių cerkvės buvo pastatytos apie 1890–1900 m. Pirmoji nugriauta, iš jos rąstų 1923–1924 m. suręsta Kazlų Rūdos parapijos bažnyčia. Antrosios pastatu naudojosi Krašto apsaugos ministerija.

Nedidelė stačiatikių bendruomenė rinkdavosi į pamaldas privačiame name.

Antalieptės cerkvė ir
moterų vienuolynas

1846–1851 m. parapijos cerkve paversta uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno bažnyčia. 1898 m. perduota moterų vienuolynui, čia veikusiam 1893–1915 m. 1903 m. zakristijoje įrengta apšildoma Šv. Aleksijaus koplyčia. Vokiečių okupacijos metais cerkvėje buvo arklidės, garažas, laikyti belaisviai. Po karo vėl rekonstruota į bažnyčią. Caro valdžios konfiskuotas ir stačiatikiams perduotas basųjų karmelitų vienuolyno turtas (70 ha Antalieptės palivarkas, 3,6 ha Didžiadvario vienkiemis, 150 ha miško, Sartų ežeras, 1 ha sklypas prie Zarasų) nusavintas, 80 ha grąžinta Katalikų Bažnyčiai, 13 ha perduota Antalieptės parapijos bažnyčiai, dalis išdalyta naujakuriams.

Aukštadvario Švč. Dievo
Motinos globos

Cerkve 1843 m. paversta dominikonų vienuolyno bažnyčia. Vokiečių okupacijos metais joje buvo javų sandėlis. 1919 m. grąžinta katalikams. Apie 90 ha caro valdžios konfiskuotos žemės su pastatais nusavinta, dalis jos perduota Katalikų Bažnyčiai, dalis išdalyta naujakuriams.

Bijutiškio, 1875

Maža akmeninė cerkvėlė buvo pastatyta dvare. Ją nusavinus, perduota steigiamai katalikų parapijai. Apie 1925 m. joje pradėtos laikyti katalikų pamaldos (laikytos iki 1931 m., kai buvo pastatyta nauja bažnyčia).

Birštono Šv. Panteleimono

Kauno Šv. Aleksandro Neviškio katedros filija, po karo nugriauta.

Dotnavos, 1914

Šalia dvaro buvusi neužbaigta mūrinė cerkvė 1925 m. paversta Akademijos studentų bažnyčia. Mokykloje veikusi antra cerkvė išardyta.

Gelvonų, 1872

Pastatyta uždarytame pranciškonų vienuolyne įkurdintam kariniam daliniui iš privataus asmens nupirktame sklype. Po karo cerkvė, 9280 kv. m. žemės ir didelis sodas perduota vidurinės mokyklos žinion, du

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Kaišiadorių	ežerai, vandens malūnas nusavinti. Cerkvėje iš pradžių įrengta klasė. Nuo 1926 m. mokykla ją naudojo ir nuomodavo kaip susirinkimų, sporto, pasilinksminimų (vykdavo šokiai) salę. Stačiatikiai tuo piktinosi, prašydami grąžinti cerkvę jų religiniams poreikiams. LSVT duomenimis, 1927 m. tikinčiųjų buvo 170. Pradėta statyti prieš karą, nebaigta; 1925 m. nugriauta.
Kalnėnų	LSVT įtraukta į 1926 m. veikusią, metrikaciją vedusių cerkvių sąrašą, vėliau nebeminima.
Kalvarijos Šv. Agafono, 1903	Cerkvė veikė nuo 1883 m. Nauja mūrinė pastatyta 1901–1903 m. už Rusijoje surinktas aukas iš privataus asmens pirtame sklype. Po karo paversta katalikų parapijos filija, pašventinta Brangiausiojo Jėzaus Kraujo garbei. Šventiko name įkurdinta pradinė mokykla, vėliau gyveno kapelionas. 1924 m. mieste ir apylinkėje buvo apie 270 stačiatikių, pamaldos vykdavo liuteronų maldos namuose arba privačiuose namuose. Stačiatikiai prašė VRM grąžinti cerkvę. 1941 m. Kalvarijos klebonas su kurijos, apskrities viršininko ir inžinieriaus žinia buvusią cerkvę, kuriai jau reikėjo kapitalinio remonto, ir šventiko namus nugriovimui atidavė besikuriančiai Mindaugų parapijai. Cerkvės inventorius panaudotas bažnyčios interjerui, iš plytų pastatyta klebonija. Įsikišus vokiečių administracijai, cerkvės griovimas buvo sustabdytas.
Kauno Šv. apaštalo Petro ir Povilo katedra, 1891–1895	Kauno tvirtovės igulos katedra. Vokiečių okupacijos metais joje laikytos pamaldos vokiečių kariams liuteronams. 1919 m. VRM perdavė KAM žiniai. Neatlikus didesnės rekonstrukcijos, pašventinta Šv. Mykolo titulu, skirta karių sielovadai. Vyskupijos centre nesant katedros, Bažnyčios vadovai keletą kartų prašė ją grąžinti stačiatikiams (1926 m. rudenį prašymai įteikti Prezidentui, ministrui pirmininkui, vidaus reikalų ministrui ir arkivyskupui). Nuo 4 deš. vidurio joje laikytos pamaldos rytų apeigomis.
Kauno Keturių Maskvos šventųjų	1866 m. berniukų gimnazijos cerkve paversta dominikonų Švč. Sakramento bažnyčia. Vokiečių okupacijos metais joje vyko pamaldos katalikams kariams. 1918 m. pab. perėmė Žemaičių vyskupijos kurija ir iš karto pavedė lietuvių igulos pamaldoms. Vėliau tapo studentų bažnyčia.
Kauno Šv. Aleksandro Neviškio katedra	1832 m. parapijos cerkve paversta Šv. Pranciškaus Ksavero (Jėzuitų) bažnyčia; nuo 1843 m. – katedra. Buvusios jėzuitų kolegijos patalpose įsikūrė stačiatikių Kauno vyskupo vikaro rezidencija (joje 1888 m. įrengta Kazanės Dievo Motinos cerkvė). 1918 m. pab. perėmė

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Kauno Šv. Nikolajaus katedra	<p>Žemaičių vyskupijos kurija, 1923 m. gražino atsikuriančiam Lietuvoje jėzuitų ordinui. Vyskupo valdyta nuosavybė – Karmėlavos dvaras ir vandens malūnas Ukmergės aps. nusavinta.</p> <p>1850–1853 m. cerkve paversta Švč. M. Marijos dangun ėmimo (Pranciškonų, arba Vytauto Didžiojo) bažnyčia, iki tol Rusijos valdžios naudota kaip kariuomenės maisto sandėlis. 1899–1905 m. neveikė, vėliau suremontuota; naudojosi dragūnų pulkas. Vokiečių okupacijos metais joje buvo bulvių sandėlis. 1919 m. gražinta katalikams.</p>
Kauno Šv. Nikolajaus cerkvė	<p>Nedidelė 111-ojo Dono pėstininkų pulko cerkvė. Vokiečių okupacijos metais joje buvo garažas. 1920–1921 m. pastatas rekonstruotas į Karo muziejaus rūmus.</p>
Kauno Panemunės	<p>Kariuomenės pulko cerkvė, Kauno Šv. apaštalų Petro ir Povilo katedros filija. Po karo paversta susirinkimų sale.</p>
Kauno Pažaislio cerkvė ir vyrų vienuolynas	<p>XX a. pradžioje Pažaislyje veikė trys cerkvės: į Dievo Motinos cerkvę 1839–1844 m. pertvarkyta kamaldulių vienuolyno bažnyčia; 1841–1843 m. vienuolyne (1842–1915 m. veikė stačiatikių vyrų Švč. M. Marijos dangun ėmimo vienuolynas) įrengta antra, apšildoma Šv. Nikolajaus cerkvė. Trečia Pažaislio cerkvė buvo kapinėse. 1918 m. pab. bažnyčią ir vienuolyną perėmė Žemaičių vyskupijos kurija ir 1920 m. perdavė Pažaislio nuosavybę kazimieriečių kongregacijai. Rusijos valdžios konfiskuotos ir atiduotos stačiatikių vienuolynui apie 305 ha žemės nusavinta (80 ha jos gražinta Katalikų Bažnyčiai, 105 ha Pažaislio dvaras išdalytas naujakuriams).</p>
Kauno Šv. Sergijaus, Fredoje	<p>Žmonių liudijimu, 1884 m. cerkve buvo paversta 1849 m. statyta katalikų koplytėlė, kitais duomenimis (juos patvirtintų pastato bizantinio stiliaus architektūra), maža mūrinė cerkvė prie kapinių pastatyta artilerijos pulko įgulai, Šv. apaštalų Petro ir Povilo katedros filija. Po karo buvo nenaudojama. 1919 m. į ją pretendavo besikuriančios Aleksoto katalikų parapijos komitetas. Vėliau paversta sodininkystės-daržininkystės mokyklos ir karo aviacijos pulko bažnytele.</p>
Kauno Šančių, apie 1891	<p>Cerkvė pastatyta kariuomenės įgulai. Po karo rekonstruota į Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčią, taip pat skirtą kariuomenės įgulai.</p>
Lazarcų, 1888	<p>Cerkvė karo metu sudegė. Dalį jos turto valdė Inturkės klebonas (1 ha žemės ir 2 gyvenamuosius namus), kita nuosavybė – 39 deš. žemės, vandens malūnas, 6 ežerai nusavinta. Vietos tikintieji sudarė</p>

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Padubysio (Bazilijonų)	parapiją (buvo renkama jos taryba), kurią aptarnavo Karališkių klebonas. 1838 m. cerkvė paversta bazilijonų vienuolyno bažnyčia. Cerkvę ir jos žemę vietos katalikams perdavė okupacinė vokiečių valdžia. Įrengta bažnyčia. Caro valdžios konfiskuota vienuolyno žemė (53 ha Pagervinėje ir Padubysyje) 1925 m. perduota katalikų parapijai, 75 ha Krasnogališkių palivarkas išdalytas naujakuriams.
Palangos	Perduota gimnazijos žiniai. Cerkvei priklausęs sklypas su pastatais Vytauto g. nusavintas.
Salako Šv. Jurgio, 1907	Į Salaką buvo perkelta Viencavų cerkvė. Po karo sudeginta.
Strašūnų	1925 m. perduota iš varžytynių ir nugriauta (po karo nebuvo naudojama).
Trakų aps. Žiežmarių vls. Strėvininkų Švč. Trejybės Surdegio Šv. Dvasios Atsiuntimo, 1812	Cerkvė karo metu sudegė. Visas jos turtas – 27,5 deš. žemės, 2 malūnai, 18 ežerų nusavintas. Pirmoji stačiatikių cerkvė pastatyta 1510 m. 1550–1915 m. veikė vyrų vienuolynas. Jame 1807 m. įrengta apšildoma Dievo Motinos dangun ėmimo cerkvė. Dabartinė mūrinė cerkvė pastatyta 1812 m. už Rygos stačiatikių aukas. 1918 m. vasarą vokiečių valdžia perdavė cerkvę, vienuolyno pastatus ir žemę besikuriančios katalikų parapijos komitetui. 1921 m. cerkvė pertvarkyta į bažnyčią. Stačiatikiai ginčijo jos priklausomybę unitams, ne kartą prašė grąžinti. Stebuklingoji Surdegio vienuolyno Dievo Motinos ikona buvo garbinama Kauno katedroje ir Panevėžio cerkvėje. Rusijos valdžios konfiskuotas ir perduotas vienuolynui Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno turtas – 65 ha žemės su pastatais 1924 m. išdalytas (apie 43 ha grąžinta Žemaičių vyskupijos kurijai, 16 ha skirta miesteliui, 3 ha mokyklai ir kt.).
Šeduvos Šv. Jurgio, 1875	1919 m. vasarą „Saulės“ draugijos Šeduvos skyriaus pirmininko kun. Antano Vaitiekūno prašymu apleistą mūrinę koplytėlę su visu turtu Tikybų departamentas perdavė progimnazijai. 1922 m. ji rekonstruota į moksleivių bažnytėlę. Apie 1935 m. perduota iš varžytynių ir nugriauta. Jos vieta palikta nepriklausomybės paminklui.
Širvintų, 1903	Nedidelė mūrinė cerkvė, apie 1 ha žemės sklypas (šventiko pirktas 1901 m.) ir medinis namas po karo perduoti vidurinės mokyklos žinion. Cerkvė ilgai stovėjo apleista, todėl 1930 m. prašyme Prezidentui į ją pretendavo Zibalų katalikų parapijos komitetas, ketinęs iš pastato medžiagos pasistatyti bažnyčią. LSVT keletą kartų prašė VRM grąžinti cerkvę stačiatikiams (jos

Bažnyčia / koplyčia, jos pastatymo metai	Trumpa istorija
Vilūnų	žiniomis, 1927 m. apylinkėje buvo 16 stačiatikių). 1935 m. parduota iš varžytynių ir nugriauta. 1839 m. unitų bažnyčia buvo paversta cerkve. 1919 m. vasario 1 d. ji iškilmingai pašventinta kaip atsikuriančios katalikų parapijos bažnyčia. Jai perduotas ir Rusijos valdžios konfiskuotas ir atiduotas cerkvei maždaug 18 ha žemės sklypas su pastatais.

Lentelė sudaryta remiantis archyviniais ir spaudos duomenimis, istoriografija (jie labai fragmentiški ir prieštaringi; pirmenybę teikėme archyviniams dokumentams). Žinios apie stačiatikių cerkvių nejudamąjį turtą (1927 m. rugpjūčio 10 d. ŽŪM Žemės reformos departamento direktoriaus pateiktos VRM), *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 89, l. 220–223, 224, 227; Sąrašas stačiatikių cerkvių ir cerkvių namų, vietinių savivaldybių ir centrinių valdžios įstaigų atimtų iš stačiatikių parapijų 1918–1925 m., *ibid.*, l. 219; Lietuvos stačiatikių vyskupijos parapijų sąrašas su žiniomis apie jų klebonus ir parapijiečius (LSVT pirmininko 1937 m. sausio 23 d. pateiktas Kultūros reikalų departamentui), *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 697, l. 69–70 ir kt.

Nuorodos

¹ *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis*, Kaunas, 1938; *Krikščionybė Lietuvoje*, Chicago, 1997.

² P. Būčys, Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje, *Athenaeum*, 1936, t. VII, sąs. 1, p. 65–136. Straipsnis tais pačiais metais buvo išspausdintas atskira knygele, 1973 m. dar kartą *LKMA suvažiavimo darbuose*.

³ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1963, t. XXVIII, p. 402–403; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1988, t. IV, p. 85; *Religinės bendruomenės Lietuvoje*, Vilnius, 1996, p. 12; vyskupo Būčio pateiktus skaičius paprastai nusirašo ir dabar gausiai leidžiamų miestelių, parapijų istorijų autoriai.

⁴ P. Būčys, *op. cit.*, p. 66.

* Vyskupo Būčio apskaičiavimais, 1935 m. Lietuvoje buvę tik 12 952 stačiatikiai (0,66 proc. gyventojų), t. y. beveik perpus mažiau negu 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis (23 tūkst.). Tai, kad jo paskelbti skaičiai labai netikslūs, rodo, tarkime, informacija apie Kauną, kur pateikiami duomenys tik vienos iš 4 katalikų parapijų, tad toliau figūruoja 400 parapijiečių, nors minėto gyventojų surašymo metu jų būta 3030 (žr. p. 73, 76).

⁵ *Ibid.*, p. 66.

⁶ *Ibid.*, p. 67.

⁷ *Ibid.*, p. 68. Nusirašomi ir P. Būčio argumentai: esą ši Bažnyčia gaudavusi didelę valstybės materialinę paramą (pvz., statistinis stačiatikis per metus gavo du litus, tuo tarpu katalikas tik 79 centus. Šiuos duomenis pateikė tikybių reikalų referentas kunigas Vladislovas Mironas (žr.: Tikybos Nepriklausomoje Lietuvoje, *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Kaunas, 1930, p. 390). Beje, P. Būčys (ir juo besiremiantys autoriai) nepastebėjo, kad V. Mironas 46 tūkst. litų sumą dalija beveik 23 tūkst. žmonių, o ne 13 tūkst., kiek stačiatikių būta jo paties apskaičiavimais.

⁸ Žr.: B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, Chicago, 1986, t. 6, p. 29.

⁹ P. Būčys, *op. cit.*, p. 68.

* Visuotinio gyventojų surašymo 1923 m. duomenimis, stačiatikybę išpažino apie 23 tūkst. žmonių. 78,6 proc. (18020) Lietuvos stačiatikių buvo rusai, 7,62 proc. (1747) – lietuviai, 7,09 proc. (1625) – baltarusiai (*Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, Kaunas, 1924, p. 27–34). Per nepriklausomybės dvidešimtmetį tikinčiųjų skaičius išaugo nežymiai: Stačiatikių vyskupijos tarybos duomenimis, 1937 m. pradžioje jų buvo 28253 (Lietuvos stačiatikių vyskupijos parapijų sąrašas, 1937 m. sausio 23 d., *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 697, l. 69–70).

** Buvusios Rusijos imperijos pakraščiuose susikūrusiose nepriklausomose valstybėse stačiatikių buvo daug daugiau (pvz., 1928 m. Latvijoje ir Estijoje apie 200 tūkst., Suomijoje 75 tūkst., Lenkijoje – 6 mln.). Ten susiklostė Lietuvai visiškai nebūdinga situacija. Visų pirma šią religiją išpažino nemažai etninių gyventojų, cerkvėse vykdavo pamaldos nacionalinėmis kalbomis (iš 150 Estijoje gyvavusių parapijų tik 30 buvo grynai rusiškos, kitos mišrios; latviai sudarė 33 proc. stačiatikių tikinčiųjų). Be to, estai, latviai pasiekė aukščiausias hierarchijos pakopas: Bažnyčias tarpukariu valdė latvių ir estų kilmės metropolitai. Stačiatikiai aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime (Estijos Respublikos prezidentas Konstantinas Pātsas buvo stačiatikis).

*** Dmitrijus Bogojavlenskis. Gimė 1868 m. spalio 14 d. Naujojo Oskolo mieste, Kursko gub., psalmių giedotojo šeimoje. 1889 m. baigė Kursko dvasinę seminariją, 1890 m. išventintas šventiku. Jaunas likęs našliu, 1900 m. įstojo į Peterburgo dvasinę akademiją. Ją baigęs dirbo Kameneco Podolsko (dėstė homiletiką), Cholmo (inspektoriumi), Smolensko (rektoriumi) dvasinėse seminarijose. 1911 m. paskirtas Kauno vyskupu vikaru, išventintas vyskupu. 1915 m. pasitraukė į Rusiją. 1917 m. paskirtas Lietuvos vyskupijos valdytoju. 1918–1922 m. gyveno Vilniuje. Buvusiam Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupiui Tichonui tapus Maskvos ir visos Rusios patriarchu, 1921 m. birželio 28 d. paskirtas į šias pareigas ir pakeltas arkivyskupu. Už priešinimąsi Lenkijos Stačiatikių Bažnyčios atsiskyrimui nuo Maskvos Patriarchijos 1922 m. rugsėjo 22 d. suimtas ir įkalintas kamaldulių vienuolyne netoli Krokuvos. 1923 m. sausio 24 d. atvyko į Kauną. 1928 m. pakeltas Lietuvos ir Vilniaus metropolitu, 1931 m. paskirtas Vakarų Europos Stačiatikių Bažnyčios egzarchu, 1935 m. – laikinu Latvijos vyskupijos valdytoju. Vyskupystės 25-mečio proga 1936 m. Lietuvos Respublikos Prezidento apdovanotas Didžiojo kunigaikščio Gedimino pirmojo laipsnio ordinu. Mirė 1940 m. gruodžio 31 d., palaidotas Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyne. Paryžiuje išleido keletą teologinių ir rusų emigracijos santykiams su Maskvos Patriarchija skirtų knygų.

¹⁰ Vysk. Eleuterijaus 1919 m. spalio 4 d. raštas Ministrų Tarybos pirmininkui, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 25, l. 52.

¹¹ VRM Tikybų departamento direktoriaus 1919 m. rugpjūčio 25 d. raštas dekanui N. Savickiui, *ibid.*, l. 10.

¹² E. Kaliskio 1921 m. gruodžio 7 d. raštas „Stačiatikių Bažnyčia Lietuvos Respublikoje“, *ibid.*, l. 121.

¹³ Устроение епархии, *Голос Литовской Православной Епархии*, 1923, № 1, с. 9–10.

* Pirmieji jo numeriai 1923 m. lapkričio–gruodžio mėn. išėjo pavadinimu „Литовские Епархиальные Ведомости“, taip lyg pratęsiant Vilniuje 1921 m. vasarą atgaivinto vyskupijos Dvasinės konsistorijos organo (1863–1914) leidimą. Vėliau, redakcijai, matyt, susigriebus atsiriboti nuo caro laikų palikimo, pavadinimas pakeistas. Tai buvo nedidelio formato ir mažos apimties (8–16 p.) žurnaliukas, labai skurdžios išvaizdos, popierius prastos kokybės. Išskyrus pusmečio pertrauką 1924 m., jį visą laiką redagavo protojerėjus E. Kaliskis. Leidinio tiražas buvo apie 600 egz. (1928), vienas numeris kainavo 50 ct, metinė prenumerata – vos 5 Lt. Nepaisant pigumo ir nuolatinių redaktoriaus raginimų, jo skaitytojų buvo labai mažai, todėl nuolat stokota lėšų spaustuvės darbams apmokėti.

Žurnaliukas ėjo nereguliariai, dažniausiai jungti du trys, kartais net penki numeriai į vieną. Per 16 metų išleisti 105 numeriai.

¹⁵ Žr.: *Vyriausybės žinios*, 1923, Nr. 132, eil. 985.

¹⁶ Устроение епархии, *Голос*, 1923, № 1, c. 10. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Kauno gubernijoje veikė 5 stačiatikių dekanatai (Kauno tvirtovės cerkvių, Kauno, Ukmergės, Zarasų ir Šiaulių).

¹⁷ Lietuvos stačiatikių vyskupijos susirinkimo 1927 m. balandžio 4 d. prašymas prezidentui, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 87, l. 182.

* Klebonai gaudavo 400–500, diakonai – 300, psalmių giedotojai apie 160 rb per metus (žr.: Kauno gubernijos stačiatikių dvasininkų sąrašas, 1919 m. gegužės 20 d., *ibid.*, b. 25, l. 22).

** Kauno gubernijoje liko tik 4 šventikai, kurių vienas netrukus mirė, o kitus okupacinė valdžia išvežė į rusų belaisvių koncentracijos stovyklas Vokietijoje. Jiems buvo leista laikyti pamaldas. Lietuvos stačiatikiams karo metais retkarčiais patarnaudavo šventikai bei vienuoliai iš Vilniaus gubernijos (Пр. Е. К. [Е. Kaliskis], Положение православных в Литве в период германской оккупации, *Голос*, 1924, № 3, c. 47 ir kt.).

¹⁹ VRM Tikybų departamento direktoriaus susirašinėjimas su N. Savickiu 1919 m. rugpjūčio 25 ir rugsėjo 23 d., *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 25, l. 10, 12.

²⁰ Tikybinių įstaigų etatai, *Vyriausybės žinios*, 1920, Nr. 33, eil. 385; paskirta po 300, nuo 1922 m. – 600 auksinų mėnesiui. Tokia buvo ir maksimali katalikų klebonų alga. Įvedus litą, šis įstatymas buvo peržiūrėtas: stačiatikių, kaip ir katalikų, parapijų klebonams skirta 30 Lt mėnesinė alga (Algų nustatymo dvasiškių įstatymo pakeitimas, *ibid.*, 1922, Nr. 112, eil. 887).

²¹ LSVT 1938 m. liepos 17 d. raštas švietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 697, l. 3.

²² N. Savickio „Staćiatikių parapijų organizavimo Lietuvoje projektas“, 1919 m. rugsėjo 23 d. įteiktas VRM Tikybų departamentui, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 25, l. 29.

²³ VRM tikybų reikalų referento kun. K. Prapuolenio raštas (1924 m. liepos mėn., diena nenurodyta), *ibid.*, b. 87, l. 32.

²⁴ K. Prapuolenio 1925 m. gegužės 22 d. memorandumas, *ibid.*, l. 35.

²⁵ VRM etatų pakeitimas, *Vyriausybės žinios*, 1925, Nr. 179. Katalikų, evangelikų liuteronų bei reformatų Bažnyčių vadovams algos mokėtos nuo 1920 m.

²⁶ LSVT 1938 m. liepos 17 d. raštas švietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 697, l. 3; Stačiatikių dvasininkų 1940 m. birželio mėn. algų lapas, *ibid.*, b. 740, l. 142.

* 1929–1934 m. Švietimo ministerija katalikų bažnyčių statybai ir remontui išdavė 621 778 Lt kreditų, stačiatikių – 96 300 Lt. /Švietimo ministro 1934 m. gruodžio 5 d. raštas užsienio reikalų ministrui, *ibid.*, b. 159, l. 39. Šie duomenys nėra tikslūs, plg.: Švietimo ministerijos 1936 m. buhalterijos žinios, *ibid.*, b. 89, l. 58. Be to, lėšų visų konfesijų maldos namų statybai skirdavo ir Finansų ministerija, Ministrų Kabinetas, pvz., stačiatikių katedrai/.

²⁸ P. Būčys, op. cit., p. 69.

²⁹ Vysk. P. Karevičiaus 1918 m. spalio 22 d. raštas ministrui pirmininkui, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 260, l. 2.

³⁰ Ministro pirmininko A. Voldemaro 1918 m. lapkričio 26 d. raštas vysk. Karevičiui, *ibid.*, l. 1.

³¹ „Projektas įstatymo apie grąžinimą rusų valdžios konfiskuotųjų bažnytinių turtų“ (įteiktas VRM 1919 m. kovo 20 d.), *ibid.*, l. 14.

³² Vyskupo J. Skvirecko raštelis prie įstatymo projekto, *ibid.*, l. 15.

³³ *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919 m., Nr. 11.

³⁴ Žemės reformos įstatymas, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1961, t. IV, p. 118.

³⁵ Ibid., p. 116, 118.

³⁶ Ibid., p. 119.

³⁷ Vyskupo P. Karevičiaus 1919 m. kovo 17 d. raštas VRM, *LVA*, f. 1671, ap. 5, b. 260, l. 18; *Uknergės marijonų bažnyčia*. Marijampolė, [1937], p. 1; V. K. P. [K. Paltarokas], *Panevėžio bažnyčios*, Panevėžys, 1936, p. 25.

³⁸ Surdegio parapijos komiteto 1919 m. liepos 19 d. prašymas VRM Tikybų departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 132, l. 1; Padubysio parapijos 1919 m. spalio 22 d. raštas prezidentui, *ibid.*, f. 392, ap. 1, b. 151, l. 9.

³⁹ Žiežmarių nuovados viršininko padėjėjo Juozo Vaicekausko 1922 m. balandžio 9 d. tardymo protokolas, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 25, l. 203 ir kt.

⁴⁰ Ištrauka iš Anykščių valsčiaus tarybos 1923 m. kovo 6 d. posėdžio protokolo, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 658, l. 4.

⁴¹ Kuriamos Kybartų katalikų parapijos komiteto 1920 m. birželio 22 d. prašymas VRM Tikybų departamentui, *ibid.*, b. 671, l. 48.

⁴² Kunigo V. Dichavičiaus 1921 m. sausio 10 d. raštas Tauragės apskrities viršininkui, *ibid.*, b. 684, l. 14–15.

⁴³ K. J. N., Telšių skaudamos vietos, *Žemaičių prietelius*, 1930, Nr. 2, p. 7.

⁴⁴ T. K., Mūsų miesto „soboras“, *Momentas*, 1930, Nr. 3, p. 1.

* Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Kaune ir jo priemiesčiuose veikė net 16 parapinių bei filijinių cerkvių (įskaitant ligoninės, moterų ir vyrų gimnazijų, gubernijos kalėjimo, kariuomenės pulkų cerkves). (Юг.: *Памятная книжка Ковенской губернии на 1915 год*, Поневеж, 1915, с. 110–111.)

⁴⁵ Žr.: B. Kviklio, A. Miškinio ir kt. knygas bei straipsnius apie Lietuvos miestus ir miestelius.

⁴⁶ Посещение Г. Президентом, *Голос*, 1928, № 2, с. 18–19; № 3/4, с. 34–41.

⁴⁷ Žr.: *Голос*, 1934, № 8, с. 77–80.

⁴⁸ Посещение Г. Президентом, *Голос*, 1928, № 3/4, с. 40.

⁴⁹ Lietuvos dvasinės konsistorijos 1918 m. gruodžio 1 d. įgaliojimas N. Savickiui, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 62, l. 45; N. Savickio 1918 m. gruodžio 17 d. raštas Kauno miesto komendantūrai, *ibid.*, l. 43; to paties 1919 m. sausio 8 d. prašymas VRM, *LVA*, f. 1671, ap. 5, b. 260, l. 17.

⁵⁰ Žinios apie stačiatikių parapijų nekilnojamąjį turtą (1927 m. lapkričio 22 d.), *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1831, l. 164–167.

* Surdegio vyrų vienuolyne iki Pirmojo pasaulinio karo buvo saugoma nuo 1530 m. žinoma stebuklinga Dievo Motinos ikona. Po karo lapkričio–kovo mėn. ji laikyta Kauno katedroje, kitu metu – Panevėžio cerkvėje tuo lyg pabrėžiant, kad ikona neturinti savo vietos.

⁵¹ Tikybų departamento 1919 m. kovo 22 d. raštas N. Savickiui ir balandžio 20 d. „Paaiškinamasis raštas dėl Kauno tvirtovės soboro bylos“ Ministrų kabinetui, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 62, l. 58, 52.

⁵² Lietuvos vyskupijos tarybos 1919 m. liepos 10 d. pareiškimas Lietuvos Tarybai, *ibid.*, l. 49.

⁵³ Baltarusių reikalų ministerijos kanceliarijos viršininko 1919 m. liepos 16 d. raštas Kauno miesto komendantui, *ibid.*, l. 47.

⁵⁴ Generalinio vikaro kanauninko Kazimiero Šaulio 1927 m. sausio 14 d. raštas VRM, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 665, l. 19.

* Atrodo, buvo išplatinta anketa dėl katedros nugriovimo. Dailininkas Mstislavas Dobužinskis atsakydamas svarstė, kad nors pastatas yra „tipiškas valdiškos stačiatikių cerkvių

architektūros pavyzdys“, jos „kvazibizantinis stilius <...> sausas ir nuobodus“, pastatą sugriovus žemės drebėjimui, tokio architektūros paminklo netektį gailėtis, tačiau jo nugriovimas, tuo metu šluojant cerkves nuo žemės paviršiaus SSSR, būtų nesavalaikis (Anketa dėl Kauno katedros (Įgulos bažnyčios) nugriovimo, 1931 m. rugpjūčio 11 d., *Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *NBRS*), f. 30, ap. 1, b. 2149, l. 1).

⁵⁶ Kauno miesto gyventojų stačiatikių atstovų 1926 m. spalio 22 d. raštas Respublikos Prezidentui, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 465, l. 18.

⁵⁷ Освящение храма в м. Кронях, *Голос*, 1927, № 9/10, с. 34.

⁵⁸ Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos įgaliotinio Telšių apskričiai 1921 m. rugpjūčio 8 d. raštas tos pačios ministerijos Bendrųjų reikalų departamentui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 668, l. 7.

⁵⁹ VRM Tikyby departamento 1922 m. sausio 25 d. raštas Kaunatavos cerkvės tarybai, *ibid.*, l. 60.

⁶⁰ Arkivysk. Eleuterijaus 1927 m. gruodžio 27 ir 1928 m. kovo 19 d. raštai ministrui pirmininkui, ten pat, b. 648, l. 60, f. 923, ap. 1, b. 567a, l. 245.

⁶¹ Церковная хроника, *Голос*, 1935, № 5, с. 78–79.

⁶² P. Būčys, *op. cit.*, p. 73.

⁶³ Gelvonų vidurinės mokyklos direktoriaus 1928 m. kovo 23 d. raštas Švietimo ministerijai, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 662, l. 15.

⁶⁴ 1929 m. rugsėjo 14 d. Sergejaus Kotosonovo ir spalio 15 d. Mikalojaus Kotosonovo apklausų protokolai, *ibid.*, b. 676, l. 41, 39.

⁶⁵ Kruonio klebono Aleksejaus Grabauskiečio 1924 m. gruodžio 8 d. raštas LSVT, *ibid.*, b. 673, l. 33.

⁶⁶ Tikyby reikalų referento kun. A. Vaitiekaičio 1927 m. kovo 8 d. raštas LSVT, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 87, l. 176.

⁶⁷ Raštai Tikyby departamento direktoriui: LSVT pirmininko J. Korčinskio 1934 m. balandžio 27 d. ir metropolijos kurijos generalvikaro K. Šaulio gegužės 25 d., *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 717, l. 13, 11 (protestuojantiems ir net kriminalinį nusikaltimą matantiems stačiatikiams buvo atsakyta, kad jie neturi teisės kištis į katalikų kapinių tvarkymo reikalus).

⁶⁸ LSVT 1933 m. liepos 21 d. raštas švietimo ministrui, *ibid.*, b. 717, l. 60 (stačiatikių teisės į kapinių plotą nepripažino ir vyskupas Būčys, šią istoriją pateikiantis taip: pasinaudodamas prelado Dabrilos senumu, nepaprastai veiklus ir be atodairos veikiantis protojėrėjus Levickis bandęs pastatyti koplytėlę **katalikų kapinėse** (pabr. mano. – R. L.), tačiau šis drąsus sumanymas nepavykęs (*op. cit.*, p. 123). Iš tiesų gi stačiatikių koplytėlė jų kapinių dalyje buvo pastatyta, tiesa, po prelado Dabrilos mirties).

⁶⁹ Kunigo Lumbės 1931 m. sausio 21 d. laiškas kun. Juozui Tumui, *LVIA*, f. 1671, ap. 5, b. 278, l. 9.

⁷⁰ Alfonso Stasiškio 1934 m. spalio 28 d. laiškas vyskupui Būčiui, *ibid.*, l. 14.

⁷¹ *Vyskupo P. Būčio atsiminimai*, Chicago, 1966, t. 2, p. 97.

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*, p. 98.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 100.

* Vyskupo Būčio duomenimis, 1937 m. rusų katalikų Lietuvoje buvo per 600 (Žemaičių Prietelis [P. Būčys], *Straipsniai katalikams pasiskaityti*, Telšiai, 1937, p. 6). 1923 m. surašant gyventojus, jų būta 522 (*Lietuvos gyventojai*, p. 27).

⁷⁵ Kunigo A. Ragažinsko 1929 m. gruodžio 15 d. laiškas kunigui Vladislavui Mažonui, *NBRS*, f. 173, b. 38, l. 1–2.

⁷⁶ Попытка униатской пропаганды, *Голос*, 1934, № 6/7, с. 66.

⁷⁷ Краткий отчет о публичных чтениях при Кафедральном Благочинном Соборе, *Голос*, 1938, № 6/7, с. 23.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Kauniškis, *Pravoslavai Lietuvoje*, *Rytas*, 1924, Nr. 25, p. 3.

⁸⁰ Konfidencialūs raštai Piliečių apsaugos departamentui: tikybų reikalų referento kunigo K. Prapuolenio 1924 m. rugsėjo 20 d. ir VRM Politinės policijos skyriaus viršininko lapkričio 18 d., *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 94, l. 239, 238.

⁸¹ VRM Politinės policijos skyriaus viršininko visai slaptas 1924 m. lapkričio 18 d. raštas Piliečių apsaugos departamentui, *ibid.*, l. 238 ir kt.

⁸² Lietuvos gynimo Šiaulių apskrities komiteto 1921 m. vasario 2 d. raštas Šiaulių miesto ir apskrities viršininkui; Piliečių apsaugos departamento 1922 m. balandžio 6 d. raštas Tikybų departamentui (dėl N. Savickio išsiuntimo iš Lietuvos); konfidencialus Žemaičių vyskupijos kurijos 1921 m. spalio 17 d. raštas Tikybų departamentui; Piliečių apsaugos departamento 1923 m. vasario 13 d. raštas Tikybų departamentui (dėl S. Onufrijenos patraukimo teismo atsakomybėn), *ibid.*, b. 25, l. 178, 179, 262, 256 ir kt.

⁸³ О пастырских курсах, *Голос*, 1926, № 5/10, с. 17–18.

⁸⁴ LSVT 1925 m. lapkričio 23 d. prašymas vidaus reikalų ministrui, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 87, l. 73; Открытие Пастырских курсов, *Голос*, 1930, № 1/2, с. 6–8.

⁸⁵ LSVT 1938 m. liepos 17 d. raštas švietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 697, l. 3.

* V. Nedelskis buvo baigęs Vilniaus dvasinę seminariją ir Kijevo dvasinę akademią, vėliau dirbęs Lietuvos dvasinėje seminarijoje ir Paryžiaus Stačiatikių teologijos institute. V. Kamenskis – baigęs Pskovo dvasinę seminariją ir Paryžiaus Stačiatikių teologijos institutą.

⁸⁶ Открытие Пастырских курсов, *Голос*, 1930, № 1/2, с. 6–8.

⁸⁷ LSVT 1938 m. liepos 17 d. raštas švietimo ministrui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 697, l. 3.

⁸⁸ Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento raštai LSVT: 1935 m. sausio 22 d. ir 1938 m. lapkričio 24 d., *ibid.*, b. 698, l. 114, b. 697, l. 2.

⁸⁹ Правила для получения в Литовской Православной Епархии звания псаломщика и сана диакона, *Голос*, 1936, № 7/9, с. 11–13.

* Tai buvo Vladimiras Gavrilovas, gim. 1915 m. Volungių k., Zarasų aps., baigęs Kauno vokiečių gimnaziją.

⁹⁰ LSVT susirašinėjimas su Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento direktoriumi 1936 gegužės 26, birželio 8 d., *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 696, l. 36, 37.

⁹¹ Vyskupo Eleuterijaus 1919 m. spalio 27 d. raštas MT pirmininkui, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 25, l. 4.

* Gretimų šalių Stačiatikių Bažnyčios 1923–1924 m. perėjo Konstantinopolio patriarcho jurisdikcijon (Estijos ir Suomijos – autonomijos, Lenkijos – autokefalijos teisėmis). Tiksliai Latvijos Stačiatikių Bažnyčios vadovas vyskupas Joanas autonomijos teises savo Bažnyčiai buvo gavęs iš patriarcho Tichono, tad tik šios Bažnyčios atsiskyrimą Maskvos Patriarchija laikė teisėtu, kanonišku. Tačiau 1935 m., po vyskupo Joano tragiškos mirties, Latvijos Bažnyčia taip pat perėjo Konstantinopolio jurisdikcijon. Minėtų Bažnyčių atsiskyrimo Maskvos Patriarchija nepripažino, neigdama Konstantinopolio teisę kištis į kitos patriarchijos reikalus.

⁹² Vidaus reikalų ministro 1926 m. rugsėjo 7 d. raštas arkivyskupui Eleuterijui, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 93, l. 58.

⁹³ Arkivyskupo Eleuterijaus 1926 m. lapkričio 5 d. raštas vidaus reikalų ministrui, *ibid.*, l. 60.

⁹⁴ Поездка Его Высокопреосвященства в Москву, *Голос*, 1928, № 10/12, с. 98.

⁹⁵ Преосвященному Архиепископу Литовскому и Виленскому Елевферию, *Голос*, № 10/12, с. 98.

⁹⁶ Užsalių klebono Nikolajaus Černajaus raportas LSVT (1939 m.), *NBRS*, f. 19, b. 1366, l. 2.

⁹⁷ Указ Литовского Православного Епархиального Совета, *Голос*, № 9/12, с. 5.

⁹⁸ *Jo Ekscelencijai Eleferijui Lietuvos ir Vilniaus Metropolitui archimandrito Filipo Morozovo atviras laiškas*, Vilnius, 1940, p. 8.

⁹⁹ Arkivyskupo Teodosijaus 1940 m. gegužės 22 d. rašto Konstantinopolio patriarchui Kir Kir Benjaminui nuorašas, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 695, l. 54.

¹⁰⁰ Arkivyskupo Teodosijaus 1940 m. gegužės 8 ir 25 d. raštai ministrui pirmininkui, *ibid.*, l. 46, 53.

¹⁰¹ Arkivyskupo Teodosijaus 1940 m. gegužės 22 d. rašto Konstantinopolio patriarchui nuorašas, *ibid.*, l. 54–56.

¹⁰² Arkivyskupo Teodosijaus 1940 m. gegužės 25 d. raštas ministrui pirmininkui, *ibid.*, l. 53.

¹⁰³ Vidaus reikalų ministro 1940 m. balandžio 26 d. raštas švietimo ministrui, *ibid.*, l. 125.

¹⁰⁴ A. Janulaitis, Apie graikų–rytų arba stačiatikių bažnyčią Lietuvoje, *Lietuvos aidas*, 1940 04 22.

Regina Laukaitytė

ORTHODOXY IN LITHUANIA BETWEEN 1918 AND 1940: THE STRUGGLE FOR ORTHODOX CHURCHES

S u m m a r y

In Lithuanian historiography no great attention has been paid to the Orthodox Church, therefore the related information found in various publications and reference books is based mainly on one source – the article published by the bishop of the Eastern rite Petras Būčys, *MIC* in 1936. Regrettably, this source is not reliable, and it is responsible for the spread of some inaccurate statistical data and baseless statements. E. g., the numbers of the Orthodox believers are usually exaggerated – in actual fact the Orthodox community in Lithuania was relatively small, consisting of ca. 28,000 local Russians and Belorussians in 1937.

The Constitution of the Republic of Lithuania guaranteed equal rights to its citizens of all faiths, and all Churches could function according to their canon law. The Orthodox Church, however, found itself in a peculiar situation experiencing the aftermath of its former nineteenth-century privileges as a state religion when the Catholics began to question its heritage endeavouring to compensate their old grievances, while the heads of the Orthodox Church stubbornly defended their rights as the inheritors of the old Church property.

The laws, especially those related to land reforms, were not favourable to the Orthodox Church, and it was deprived of its real estate. About a half of all the Orthodox Churches (not counting the former Catholic Churches and those which had serviced only the Russian troops) were taken over by the government institutions and the Catholic Church. The property acquired in tsarist times by Orthodox parishes was considered “state property” and the legality of its expropriation was not doubted. Nearly all the

Orthodox communities that existed in the major cities had either to content themselves with religious services in the cemetery chapels or to build new houses of prayer in more remote places.

Functioning in a Catholic country the Orthodox Church came into contact with Catholics proselytism. This process intensified in the mid-thirties following the arrival of the bishop P. Būčys, MIC and the establishment of the mission for the Catholics of the Eastern rite in Kaunas. The new situation forced the Orthodox to resort to counter-propaganda and increased the tension between the believers of the two faiths.

In contrast to other countries which formerly had also been part of the Russian Empire – Estonia, Latvia, Finland and Poland, the Orthodox Church of Lithuania administratively belonged to the Patriarchate of Moscow. In a relatively small and nationally homogeneous Church presided by the metropolitan bishop Elefverii (Bogoiavlenskii), loyal to Moscow, there was no internal movement for autonomy or autocephalous state. The Lithuanian government considered the subordination to the Patriarchate of Moscow ‘undersirable’, nevertheless, it tolerated that situation. The canonical *status quo* of the Church secured the continuum of the Lithuanian diocese including Vilnius in denouncing the canonicity of the autocephalous nature of the Church of Poland, part of which were the Orthodox of occupied Vilnius.